

શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

૧૯૧૪.

શ્રી

મહાવીર, પર્યુષણ ક્ષમાપના.

ૐ

સમ મુક્ત મૌલ

ચંદ્રાર્ણવ

પ્રકાશક,
ભાયાણી હરિલાલ જીવરાજ
કાપડિયા-ભાવનગર.

કિંમત

૪ આના.

શ્રીઅધ્યાત્મમહાવીર
તથા
શ્રીપર્યુષણ-ક્ષમાપના.

જે એગં જાણઈ, સે સર્વં જાણઈ;
જે સર્વં જાણઈ, સે એગં જાણઈ ।

પ્રકાશક—

ભાયાણી હરિદાસ જીવરાજભાઈ.
કાપડિયા-ભાવનગર બંદર.

વિ. સં. ૧૯૮૯. વી. સં. ૨૪૫૯. ઇ સ. ૧૯૩૩.

મૂલ્ય છ આના.

૫૬.

રાગ આશાવરી.

અવધૂ પિયો અનુભવ રસ ખ્યાલા, કહુત પ્રેમ મતિવાલા-આંકણી.

અંતર સપ્ત ધાત રસ ભેદી, પરમ પ્રેમ ઉપજાવે;
પૂરવ ભાવ અવસ્થા પલટી, અજબ રૂપ દરસાવે-અવધૂં ૧.

નખ શિખ રહુત ખુમારી જાકી, સજલ સઘન ઘન જૈસી;
જિને એ ખ્યાલા પિયા તિનકું, ઔર કેરું રતિ કેસી-અવધૂં ૨.

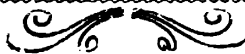
અમૃત હોય હલાહલ જાકું, રોગ શોક નવિ વ્યાપે;
રહુત સદા ગરકાવ નસામેં, ખંધન મમતા કાપે-અવધૂં ૩.

સત્ય સંતોષ હીયામેં ધારે, આતમ કાજ સુધારે;
દીનભાવ હિરદે નહીં આણે, અપનો બિરુદ સંભારે-અવધૂં ૪.

ભાવદયા રણુથંભ રોપકે, અનહુદ તૂર બજાવે;
ચિદાનંદ અતુલિબળ રાજા, જીત અરિ ઘર આવે-અવધૂં ૫.

મુદ્રક: શેઠ દેવચંદ દામજી, આનંદ પ્રેસ-ભાવનગર.

॥ ॐ ॥

શ્રીઅધ્યાત્મમહાવીર.

—: મૂળ લેખક :-

ગાંધી ગોકુલદાસ નાનજી.

—: સંપ્રયોજક :-

ભાયાણી હરિલાલ જીવરાજભાઈ.

કાપડિયા-ભાવનગરખંદર.

૫૬.

રાગ-કાશી તથા વેલાહિલ.

આતમ પરમાતમ પદ પાવે, જો પરમાતમશું લય લાવે-આતમ૦

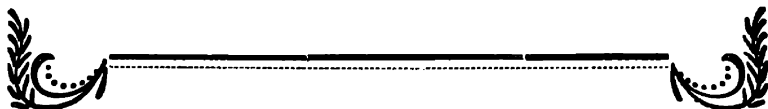
સુણકે રાખ્દ કીટ બ્રંગીકો, નિજ તન મનકી શુદ્ધ બિસરાવે;
દેખાહુ પ્રગટ ધ્યાનકી મહિમા, સોઈ કીટ ભૂંગી હો જાવે-૧.

કુસુમ સંગ તિલ તેલ દેખ ફુનિ, હોય સુગંધ ફૂલેલ કહાવે;
શુકિત ગર્ભગત સ્વાતિ ઉદય હોય, મુકતાઈળ અતિ દામ ધરાવે-૨.

પુન પિચુમંદ પલાશાદિકમેં, ચંદનતા જ્યું સુગંધથી આવે;
ગંગામેં જળ આણુ આણુકે, ગંગોદકકી મહિમા લાવે-૩

પારસકો પરસંગ પાય ફૂનિ, લોહા કનક સ્વરૂપ લિખાવે;
ધ્યાતા ધ્યાન ધરત ચિત્તમેં ઇમ, દ્યેયરૂપમેં જાય સમાવે-૪.

ભજ સમતા મમતાકું તજ જન, શુદ્ધ સ્વરૂપથી પ્રેમ લગાવે;
ચિદાનંદ ચિત્ત પ્રેમ મગન ભયા, દુવિદ્યા ભાવ સકલ મિટ જાવે.૫.

નિવેદન.

એકદા પૂજ્ય વડીલ બન્ધુ પંડિતશ્રી લાલનસાહેબે મારું આંગણું પાવન કયું. તે સમયે તેમની પાસે આ ‘શ્રી અધ્યાત્મ મહાવીર’ લેખ જોયો, વાંચ્યો અને તે પસંદ પડ્યો. પંડિતજી પાસે તે લેખ છપાવવાની માગણી કરી. તેઓશ્રીને પ્રત્યુત્તર મળ્યો કે ભાઈશ્રી ગોકુલદાસ નાનજી ગાંધીએ તે લેખ છપાવવાની મૌખિક સમ્મતિ રાજકોટમાં આપી છે, માટે તમે તે લેખ છપાવશો. ત્યારબાદ તે લેખ ફરીથી વાંચ્યો. વાંચતા દરેક પ્રસંગને શાસ્ત્રોના આધાર આપી રંગ પૂરવાની ઇચ્છા થઈ, જેથી દરેક પ્રસંગ સત્ય, પ્રિય, પથ્ય અને આહ્ય બને. લેખને રુચિકર બનાવવા યથાશક્તિ પ્રયાસ કર્યો છે. આને અંગે જૈન-જૈનેતર શાસ્ત્રો અને ગ્રંથો જોઈ જે જે પ્રસંગે જે જે રંગ યોગ્ય લાગ્યા તે તે પૂરી આ લેખની વસ્તુને મલાવી લેખ લગભગ બમણો કરેલ છે.

આ લેખ-પ્રસિદ્ધિનું માન તો શ્રીયુત ગોકુલદાસ નાનજી ગાંધીને જ ઘટે છે, કેમકે આધ્યાત્મિક અર્થપદ્ધતિરૂપ આ લેખ સૂક્ષ્મબુદ્ધિદ્વારા તેમણે દોરેલ છે. મેં તો તેમાં મારી અદ્વયમતિ અનુસાર રંગ માત્ર પૂર્યા છે.

મને આનંદની વાત એટલી તો છે કે મારા આ રંગોમાંથી શ્રીમાન હેમચંદભાઈ રામજીભાઈ (ભાવનગર સ્ટેટ રેલ્વેના આ-સિસ્ટન્ટ મેનેજર સાહેબ અને નવમ સ્થાનકવાસી જૈન અધિ-વેશનના અધ્યક્ષ) સાહેબે ‘જૈન પ્રકાશ’ પત્રમાં ‘જડીબુટ્ટી’ શીર્ષક નીચે પોતાને પસંદ પડેલા રંગોને પ્રસિદ્ધિ આપી છે; અને તે વાચક-સમાજને પસંદ પડ્યાનું પણ મારા જાણવામાં આવેલ છે.

આ લેખને પુનઃ પ્રકટ કરવાને શ્રીયુત ગોકુલદાસ નાનજી ગાંધી અને શ્રીયુત પંડિતજી લાલન સાહેબે સમ્મતિ આપી છે તે માટે તે બન્ને મિત્રોનો હૃદયપૂર્વક ઉપકાર માનું છું.

વળી એક વિદ્વાન મિત્રની સલાહ મુજબ એક-બે અર્થ પદ્ધતિમાં ફેરફાર કર્યો છે અને તે સૂચન માટે તેમનો આભારી છું.

અહીં એક ખુલાસો બહાર કરવા હમણું છું કે આ અનુભવ-પૂર્ણ વાણીનું સમગ્ર રહસ્ય હું પામેલ છું અને તે વાચકોને આપવાને તૈયાર થયો છું એવું મનાવવાને હું જરાપણ ધાર્ષ્ટ્ય કરતો નથી. સ્વર્ગસ્થ સાક્ષર કવિશ્રી ડાહ્યાભાઈ ધોળશાળી ઝવેરીએ એક પદમાં કહેલું છે કે:—

કોઈ સંત વિરલે બહિયું, ભાઈ એ વાતું છે ઝેણિયું;

x

x

x

જ્ઞાની ઝઘડે ગોથા ખાતાં, સુખે શિવપદ સાધિયું—કોઈએ એ રહસ્ય આત્મજ્ઞાની જ અનુભવી શકે છે અને સર્વ હૃદયને લેખન કે વ્યાખ્યાનથી આત્મજ્ઞાની બનાવી શકવાનું સંભવતું નથી; તથાપિ આ ઉપક્રમ કરવાનું મુખ્ય પ્રયોજન એટલું જ છે કે આ લેખ વાંચી તેના કોઈ મધુર સત્ત્વનો આસ્વાદ કરી કોઈ એકાદ વાચક પણ પરમાત્મદ્રષ્ટિ પામશે.

આ આશા રાખીને અને એ દ્રષ્ટિ વધારે ચોખ્ખી કરવાના સાધનરૂપે આ ટૂંક લેખ પ્રકટ કરવા પ્રેરાયો છું.

વળી આ પુસ્તકની પૂર્ણતા અર્થે સદ્ગત પરમ કૃપાળુ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના આ વિષયને પુષ્ટિકારક પત્રો અને કાવ્યો દાખલ કર્યા છે. તે માટે ‘શ્રી પરમશ્રુત પ્રભાવક મંડળ’ નો આભારી છું.

રંગો પૂરવામાં મારી બૂલો લાગે તો લેખન—કળાના નિષ્ણાતો મને માફ કરશે અને વાચકને, જે પથ્ય લાગે તેનો આસ્વાદ કરી સ્વાત્માને હિતત કરવાને તત્પર થવા વિનંતિ કરી વિરમું છું.

અક્ષયવૃત્તીયા
વિ. સં ૧૯૮૬
અમદાવાદ.

મંગલેચ્છુક સેવક,

ભાયાણી હરિલાલ જીવરાજભાઈ.

આમુખ.

ભક્તિને મોરચે ભડ કોક આંગમે;
રણસંગ્રામે પદ કોક રોપે.

ભોળે ભગત.

આ નાના લેખને પ્રસ્તાવના શાની હોય ? પણ આ લેખ રૂપક-પૂર્ણ હોઈને બે શબ્દો કહેવાની જરૂર છે, અને તે સાક્ષર-રત્ન શ્રીઆનંદશંકર બાપુભાઈ ધ્રુવના શબ્દોમાં જ કહું.

આ પ્રકારની આધ્યાત્મિક અર્થપદ્ધતિ કપોલકલ્પિત છે એમ કોઈ કહેશે. પરંતુ એમ કહેનારને એટલું ધ્યાનમાં લેવા વિનંતિ છે કે-નિરુક્તકાર ચારકમુનિની પણ અગાઉ એ અર્થપદ્ધતિ પ્રચલિત હતી. છેક બ્રાહ્મણે, ઉપનિષદ્, મહાભારત, ભગવદ્ગીતા વગેરે ગ્રંથોમાં પણ એ મળે છે. પુરાણોમાં ‘દેવાસુર-સંગ્રામ’ એ મુખ્ય વર્ણનનો વિષય છે, તેમાં દેવ અને અસુર એ આપણી શુભ અને અશુભ વૃત્તિઓના રૂપક છે એ તો સર્વવિદિત છે; પણ એ દેવાસુર-સંગ્રામની વિશેષ હકીકતમાં ઊતરતાં કેટલોક વધારે ઝીણો બોધ મળી શકે છે, જે વિચારવા જેવો છે. વૃત્ત અને ઇન્દ્ર વચ્ચેનું યુદ્ધ એ આવરણરૂપ અજ્ઞાન અને જીવાત્મા વચ્ચેનું યુદ્ધ છે. સ્વાર્થત્યાગ (દધીચરૂષિ) વિના પાપ (વૃત્ત)નો નાશ સંભવતો નથી; એટલું જ નહિ પણ વિશેષમાં, ઇન્દ્ર (જીવાત્મા-સ્વ-દ્, ઇન્દ્ર ઉપરથી, જેના ઉપરથી વળી ‘ઇન્દ્રિય’ શબ્દ પણ થયો છે) ‘વશ્ય’ (પરમાત્મા વિશ્વાતુ ઉપરથી) ના સામર્થ્ય થકી જ ‘વૃત્ત દૈત્ય’ (દો-ખંડ-કકડો કરવો, અને વૃ-આચ્છાદન કરવું ઉપરથી ખંડ-દૈત્યશુદ્ધિ-જન્ય આવરણરૂપ અજ્ઞાન પાપવાત્ત) નો સંહાર કરવા શક્તિમાન થાય છે. કારણ સ્પષ્ટ છે. આત્મામાં કંઈ પણ બહાભાવ પ્રકટે ત્યારે જ એ અજ્ઞાન-પાપ-ઉપર જય મેળવી શકે છે.

મહાભારતની કથા પણ આ યુદ્ધનું રૂપક છે. ‘ધૃતરાષ્ટ્ર’ રૂપ અન્ધ અજ્ઞાન આપણા આત્માનું ‘રાષ્ટ્ર’ (રાજ્ય) ‘ધારી’ (પકડી) બેઠેલો છે; પરંતુ એ એકલો કાંઈ પણ કરવા સમર્થ નથી. ‘દુર્યોધન’ એ અજ્ઞાન-જન્ય પ્રયત્ન પાપાત્મકભાવ છે અને એ ‘આસુરી સંપત્તિ’ નો રાજા છે. જેમ એક પાસ ‘ભીમ’ રૂપ અતુલ બળવાળો આત્મા એને ‘સુયોધન’ નામે સંબોધે એ ઉચિત છે, તેમ બીજી પાસ વિશ્વના અસંખ્ય જીવોને તો એની સાથે યુદ્ધ કરવું અતીવ કઠિન હોય એનું નામ ‘દુર્યોધન’ પડે એ પણ યોગ્ય જ છે. વળી અત્રે એ સમજવા જેવું છે કે કેવલ ‘દુર્યોધન’ રૂપ પાપ, એ ‘યુધિષ્ઠિર’ રૂપ આત્માની સ્થિર ધર્મશુદ્ધિ, ‘અર્જુન’ રૂપ ઉજ્જવલ ગુણ, ‘ભીમ’ રૂપ પ્રૌઢ બલ અને ‘સહદેવ-નકુલ’ રૂપ કૌશલ્ય સામે ક્ષણવાર પણ ટકી શકવા અશકત છે. સહામા યુદ્ધમાં ઊતરવા માટે એને મૂળ દૈવી પ્રકૃતિવાળા પણ પોતાને ભૂલી બેઠેલા નિમકહલાલી વા અતિ દયાથી દોરાયેલ એવા એવા કર્ણ-દ્રોણ-ભીષ્માદિકની જરૂર પડે છે. તાત્પર્ય કે પાપ પણ સહવૃત્તિની મદદ લઈને જ પોતાનું થોડું ધણું પણ કામ કરી શકે છે. આપણી આસપાસ તેમજ આપણા અન્તર તરફ નજર ફેરવતાં જણાય છે કે અનેક દુરાચાર સદાચારને જુદાને યા સદાચારની સાથે બળીને પ્રવર્તે છે; પણ આખરે કૃષ્ણ મહારાજની સાહાય્યથી શુભ વૃત્તિઓ અશુભ વૃત્તિઓ ઉપર જ્ય મેળવે છે અને આ રીતે મહાભારતનું યુદ્ધ સત્પક્ષના વિજયમાં પર્યાવસાન પામે છે. આવાં આવાં અસંખ્ય રહસ્યો પાંડવ-કૌરવના યુદ્ધરૂપે આ મહાન્ ગ્રંથમાંથી સ્ફુરી આવે છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં પણ સ્પષ્ટ એ જ ઉપદેશ છે. આ જાતની કુંચી (working hypothesis) થી ધણાં તાળાં ઉઘડી જાય છે—ધણી અસ્વાભાવિક લાગતી વાતો સ્વાભાવિક થઈ જાય છે. આ રીતે આધ્યાત્મિક સત્યો પ્રતિપાદન કરવાની રીત અત્યારે ચાલતી પ્રાશ્નાત્મક કેળવણીની અસરમાં આપણને ગમે તેટલી વિચિત્ર લાગે, પણ એટલું સ્મરણમાં રાખવાનું છે કે પ્રાચીનકાળમાં એ સર્વત્ર રૂઢ હતી એમ

જગતના પ્રાચીન શાસ્ત્રો અને ગ્રંથો જોતાં જણાય છે. ક્રિશ્ચિયન ચિ-
ત્રોલોહના અભ્યાસક્રો પણ સાક્ષી પૂરી શકશે કે આ પદ્ધતિનો એમાં
સારી પેઠે ઉપયોગ થયો છે અને થાય છે, અને તે સ્વીડનબોર્ગ
જેવાના પંથમાં જ નહિ પણ ઇંગ્લાંડના ‘સ્ટેટ ચર્ચ’ (રાજ્યે માનેલા
સંપ્રદાયે) તથા ટેનિસન વગેરે કવિઓએ પણ સ્વીકારી છે. શેક્સપીઅરનાં
નાટકોની ખરી મહત્તા પણ આ પદ્ધતિને અનુસરતાં જ સમજાય છે. સર્વને
સુવિદિત છે કે એનાં પાત્રો એ સ્ત્રી-પુરુષ જ નથી પણ મૂર્તિમન્ત ભાવો
છે. એનાં નાટકો એ સ્થૂલ વ્યવહારનું વર્ણન નથી, પણ આધ્યાત્મિક
સત્યોનું પ્રત્યક્ષીકરણ છે. અને એ જ રીતે મહાભારત, પુરાણો વગેરેનું
પણ છે.

જરૂર માત્ર એટલી જ છે કે જેટલા માન, પ્રેમ અને આદરપૂર્વક
પશ્ચિમ પ્રજાઓમાં શેક્સપીઅરનો અભ્યાસ થાય છે તેટલા જ માન,
પ્રેમ અને આદરપૂર્વક આનો અભ્યાસ થવો જોઈએ.

અત્રે એટલું ઉમેરવું જોઈએ કે જ્યાં ત્યાં શ્લેષ કદાપી બે અર્થ
કાઢવા એમ કહેવું નથી. એ રીતે તો બહુધા કપોલકલ્પના જ ઉપજવા
સંભવ છે: પણ ગ્રંથકર્તાના ભાવમાં તન્મય થઈ જોડા ગતરી જતાં,
કાષ્ઠક એવો અપૂર્વ પ્રકાશ સર્વત્ર વ્યાપી રહેલો ઉપલબ્ધ થાય છે કે
જેણે કરી સ્થૂલદ્રષ્ટિને અગમ્ય એવા નિગૂઢ ભાવો હસ્તામલકવત્ પ્રત્યક્ષ
દેખાય છે. આ પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરવો એટલું જ અત્રે વકતવ્ય છે.

આ વિષયના સમર્થનમાં આથી વિશેષ શું કહેવાનું હોય ?
વાચક આ લેખ વાંચી શ્રી વીર પ્રભુ પ્રત્યે વિશેષ ભક્તિ તેમજ
પૂજ્યભાવ રાખી, આત્મ વિકાસને માર્ગે ચાલે અને તે દિવ્ય
પ્રકાશના દર્શનદ્વારા મોક્ષના શાશ્વત સુખ પામે એવી ભાવના
ભાવી વિરમુ છું.

વસંતપંચમી }   જૈન સંઘસેવક.—
વિ. સં. ૧૯૮૯. }   ભાયાણી હરિલાલ જીવરાજભાઈ.

આધારભૂત ગ્રન્થ-સૂચિ.

શ્રીઆચારાંગસૂત્ર ...	... શ્રી જૈન આગમોદય સમિતિ.
શ્રીઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર...	... શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા.
શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ...	... શ્રી પરમશ્રુત પ્રભાવક મંડળ
શ્રીજ્ઞાનાર્ણવ. ...	... ”
શ્રી નાટક-સમયસાર.	... શ્રી જૈન ગ્રન્થ રતનાકર કાર્યાલય.
શ્રી આનંદધન ચૌવીશી.	... શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા.
શ્રી અધ્યાત્મસાર. ...	... ”
શ્રીયોગસાર[સ્વાનુભવદર્પણ.]	શ્રીયુત પંડિત શ્રીસાલનસાહેબ.
શ્રી યોગપ્રદીપ. ...	... મુનિ શ્રીજિતમુનિજી.
શ્રી ચિદાનંદ બહેતેરી.	... શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા.
શ્રી આનંદધન પદ્ય રતનાવળી.	... ”
શ્રી જૈન કાવ્યપ્રવેશ.	... શ્રીયુત મોહનલાલ દદીચંદ દેશાધ.
યોગશાસ્ત્ર ભાષાંતર.	... સ્વ. આચાર્ય શ્રીકેશરવિજયસૂરિ.
જ્ઞાનસાર ...	... શાહ હરજીવન દીપચંદ.
યોગવાર્ત્તસિદ્ધ.	... શ્રી ગુજરાતી પ્રેસ.
આપણો ધર્મ ...	... શ્રીયુત આનંદશંકરબાપુભાઈ ધ્રુવ.
પાતાંજલ-યોગદર્શન.	... પ્રોૃ જેડીશનદાસ કણિયા.
યૌગિક-સાધન. ...	... શ્રી અરવિંદધોષ.
ભટ્ટહરીશતક ચતુષ્ટય.	... શ્રી ગુજરાતી પ્રેસ.
ધર્મપદ ...	... શ્રી ગુજરાત વિદ્યાપીઠ.
ચન્દ્રકાન્ત ભા. ૩ જો.	... શ્રી ગુજરાતી પ્રેસ.

આ ગ્રંથોની લીધેલ સહાય માટે તેમના કર્તાઓનો
તથા પ્રકાશકોનો હૃદયપૂર્વક ઉપકાર માનું છું.

અંતિમ સંદેશો.

પરમાર્થમાર્ગ અથવા શુદ્ધ આત્મપદ પ્રકાશ.

ૐ શ્રી જિનપરમાત્મને નમઃ

- (૧) ઇચ્છે છે જે જોગી જન, અનંત સુખસ્વરૂપ;
મૂળ શુદ્ધ તે આત્મપદ, સયોગી જિનસ્વરૂપ. ૧.
- આત્મસ્વભાવ અગમ્ય તે, અવલંબન આધાર;
જિનપદથી દર્શાવિયો, તેહ સ્વરૂપ પ્રકાર. ૨.
- જિનપદ નિજપદ ઐક્યતા, ભેદભાવ નહીં કાંઈ;
લક્ષ થવાને તેહનો, કદ્યાં શાસ્ત્ર સુખદાઈ. ૩.
- જિન પ્રવચન દુર્ગમ્યતા, થાકે અતિ મતિમાન;
અવલંબન શ્રીસદ્ગુરુ, સુગમ અને સુખ ખાણુ. ૪.
- ઉપાસના જિનચરણની, અતિશય ભક્તિસહિત;
મુનિજન સંગતિ રતિઅતિ, સંયમ યોગ ઘટિત. ૫.
- શુણ્યપ્રભોદ અતિશય રહે, રહે અંતઃસુખ યોગ;
પ્રાપ્તિ શ્રી સદ્ગુરુવડે, જિનદર્શન અનુયોગ. ૬.
- પ્રવચન સમુદ્ર બિંદુમાં, ઉદ્ધસી આવે એમ;
પૂર્વ ચૌદની લબ્ધિનું, ઉદ્ઘાટરણ પણુ તેમ. ૭.
- વિષય વિકાર સહિત જે, રદ્યા મતિના યોગ;
પરિણામની વિષમતા, તેને યોગ અયોગ. ૮.

મંદ વિષય ને સરળતા, સહ આજ્ઞા સુવિચાર;
કરુણા કૌમળતાદિ ગુણ, પ્રથમ ભૂમિકા ધાર. ૯.

રોક્યા શબ્દાદિક વિષય, સંયમ સાધન રાગ;
જગત્ ઇષ્ટ નહીં આત્મથી, મધ્ય પાત્ર મહાભાગ્ય. ૧૦.

નહીં તૃષ્ણા જીવ્યાતણી, મરણ યોગ નહીં ક્ષોભ;
મહાપાત્ર તે માર્ગના, પરમ યોગ જિતલોભ. ૧૧.

(૨) આવ્યે બહુ સમદેશમાં, છાયા જાય સમાઈ;
આવ્યે તેમ સ્વભાવમાં, મન સ્વરૂપ પણ જાઈ. ૧.

ઉપજે મોહવિકલ્પથી, સમસ્ત આ સંસાર;
અંતર્મુખ અવલોકતાં, વિલય થતાં નહીં વાર. ૨.

(૩) સુખધામ અનંત સુસંત ચહીં, દિનરાત્ર રહે તદ્દધ્યાન મહીં;
પ્રશાંતિ અનંત સુધામય જે, પ્રણમું પદ તે વર્તે જય તે. ૧.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

ૐ

પ્રાણીમાત્રનો રક્ષક, બંધવ અને હિતકારી એવો
કેઈ ઉપાય હોય તો તે વીતરાગનો ધર્મ જ છે.

મુંબઈ. માહ શુદ્ધ ૪ રવિ. ૧૯૫૨.

ૐ સદ્ગુરુપ્રસાદ.

જ્ઞાનીના સર્વ વ્યવહાર પરમાર્થમૂળ હોય છે, તે પશુ જે દિવસે ઉદય પશુ આત્માકાર વર્તશે તે દિવસને ધન્ય છે.

સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો સર્વોત્કૃષ્ટ ઉપાય આત્મજ્ઞાનને કહ્યો છે, તે જ્ઞાની પુરુષનાં વચન સાચાં છે, અત્યંત સાચાં છે.

જ્યાં સુધી જીવને તથારૂપ આત્મજ્ઞાન ન થાય ત્યાંસુધી આત્યંતિક ણંધનની નિવૃત્તિ ન હોય એમાં સંશય નથી.

તે આત્મજ્ઞાન થતાં સુધી જીવે મૂર્તિમાન આત્મજ્ઞાન સ્વરૂપ એવા સદ્ગુરુ દેવનો નિરંતર આશ્રય અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે, એમાં સંશય નથી. તે આશ્રયનો વિયોગ હોય ત્યારે આશ્રય-ભાવના નિત્ય કર્તવ્ય છે.

સર્વ કાર્યમાં કર્તવ્ય માત્ર આત્માર્થ છે, એ સંભાવના નિત્ય મુમુક્ષુ જીવોએ કરવી યોગ્ય છે.

અનંતવાર દેહને અર્થે આત્મા ગાળ્યો છે. જે દેહ આત્માને અર્થે ગળાશે તે દેહ આત્મવિચાર પામવા યોગ્ય જાણી સર્વ દેહાર્થની કલ્પના છોડી દઈ એક માત્ર આત્માર્થમાં જ તેનો ઉપ-યોગ કરવો એવો મુમુક્ષુજીવને અવશ્ય નિશ્ચય જોઈએ.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

ૐ નમઃ

સર્વ વિકલ્પનો, તર્કનો ત્યાગ કરીને

મનનો

વચનનો

કાયાનો

ઇન્દ્રિયનો

આહારનો

નિદ્રાનો

} જય કરીને

નિર્વિકલ્પપણે અંતર્મુખવૃત્તિ કરી આત્મધ્યાન કરવું.

માત્ર અનાબાધ અનુભવ સ્વરૂપમાં લીનતા થવા દેવી,
બીજી ચિંતવના ન કરવી.

જે જે તર્કોદિ ઊઠે તે નહીં લાંબાવતાં ઉપશમાવી દેવા.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

ૐ

આત્મસ્વભાવની નિર્મળતા થવાને માટે મુમુક્ષુ જીવે જે સાધન અવશ્ય કરીને સેવવા યોગ્ય છે; સત્શ્રુત અને સત્સમાગમ.

પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષોનો સમાગમ કવચિત્ કવચિત્ જીવને પ્રાપ્ત થાય છે. પણ જે જીવ સદ્દૃષ્ટિવાન હોય તો સત્શ્રુતના ઘણા કાળના સેવનથી થતો લાભ પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષના સમાગમથી બહુ અલ્પકાળમાં પ્રાપ્ત કરી શકે છે, કેમકે પ્રત્યક્ષ શુદ્ધાતિશયવાન નિર્મળ ચેતનના પ્રભાવવાળાં વચન અને વૃત્તિ ક્રિયાચોષ્ટતપણું છે. જીવને તેવો સમાગમ યોગ પ્રાપ્ત થાય એવું વિશેષ પ્રયત્ન કર્તવ્ય છે.

તેવા યોગના અભાવે સત્શ્રુતનો પરિચય અવશ્ય કરીને કરવા યોગ્ય છે. શાંતરસનું જેમાં મુખ્યપણું છે, શાંતરસના હેતુએ જેના સમસ્ત ઉપદેશ છે, સર્વે રસ શાંતરસગર્ભિત જેમાં વર્ણવ્યા છે એવાં શાસ્ત્રના પરિચય તે સત્શ્રુતનો પરિચય છે.

ૐ

(૧) સત્શ્રુતનો પરિચય જીવે અવશ્ય કરીને કર્તવ્ય છે.

(૨) મળ, વિદ્યેષ અને પ્રમાદ તેમાં વારંવાર અંતરાય કરે છે, કેમકે હીર્ષ કાળ પરિચિત છે; પણ જો નિશ્ચય કરી તેને અપરિચિત કરવાની પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો તેમ થઈ શકે એમ છે.

(૩) મુખ્ય અંતરાય હોય તો તે જીવનો અનિશ્ચય છે.

(૨)

(૧) આત્મસ્વરૂપનો નિર્ણય થવામાં અનાદિથી જીવની ભૂલ થતી આવી છે, જેથી હમણાં થાય એમાં આશ્ચર્ય લાગતું નથી.

(૨) સર્વ કલેશથી અને સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો આત્મજ્ઞાન સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. સદ્વિચાર વિના આત્મજ્ઞાન થાય નહીં, અને અસત્સંગ પ્રસંગથી જીવનું વિચારબળ પ્રવર્તતું નથી એમાં કિંચિત્ માત્ર સંશય નથી.

(૩) આત્મપરિણામની સ્વસ્થતાને શ્રી તીર્થંકર સમાધિ કહે છે. આત્મપરિણામની અસ્વસ્થતાને શ્રી તીર્થંકર અસમાધિ કહે છે.

આત્મપરિણામની સહજ સ્વરૂપે પરિણતિ થવી તેને શ્રી તીર્થંકર ધર્મ કહે છે.

આત્મપરિણામની કંઈ પણ અપળ પ્રવૃત્તિ થવી તેને શ્રી તીર્થંકર કેમ કહે છે.

(૪) આત્માના અંતર વ્યાપાર (શુભાશુભ પરિણામ-ધારા) પ્રમાણે બંધસોક્ષની વ્યવસ્થા છે.

મુંબઈ, કાર્તિક વહ ૧૧ મંગળ. ૧૯૫૬.

(૧)

જડ ને ચૈતન્ય બંને દ્રવ્યનો સ્વભાવ ભિન્ન,
 સુપ્રતિતપણે બંને જેને સમજાય છે;
 સ્વરૂપ ચૈતન નિજ જડ છે સંબંધ માત્ર,
 અથવા તે જોય પણ પરદ્રવ્યમાંય છે;
 એવો અનુભવનો પ્રકાશ ઉદ્ઘાસિત થયો,
 જડથી ઉદાસી તેને આત્મવૃત્તિ થાય છે;
 કાયાની વિસારી માયા, સ્વરૂપે શમાયા એવા,
 નિર્ધ્રુવનો પંથ ભવઅંતનો ઉપાય છે

(૨)

દેહ જીવ એક રૂપે ભાસે છે અજ્ઞાન વડે,
 ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ પણ તેથી તેમ થાય છે;
 જીવની ઉત્પત્તિ અને રોગ, શોક, દુઃખ, મૃત્યુ,
 દેહનો સ્વભાવ જીવ પદમાં જણાય છે.
 એવો જે અનાદિ એકરૂપનો મિથ્યાત્વભાવ,
 જ્ઞાનીનાં વચન વડે દૂર થઈ જાય છે;
 ભાસે જડ ચૈતન્યનો પ્રગટ સ્વભાવ ભિન્ન,
 બંને દ્રવ્ય નિજ નિજ રૂપે સ્થિત થાય છે.

(૩)

જન્મ જરા ને મૃત્યુ, મુખ્ય દુઃખના હેતુ,
 કારણ તેનાં બે કદાં, રાગ-દ્વેષ અણહેતુ.

(૪)

વચનામૃત વીતરાગનાં, પરમ શાંતરસ મૂળ,
 ઔષધ જે ભવરોગનાં, કાયરને પ્રતિકૂળ.

॥ नमामि वीरं गिरिसारधीरं ॥

શ્રી અધ્યાત્મ મહાવીર.

સમ્યગ્દષ્ટિયોને યુનિષ્ઠિર રાજની પેઠે સર્વત્ર સમ્યક્ જણાય છે અને મિથ્યાદષ્ટિયોને દુર્યોધનની પેઠે સર્વત્ર મિથ્યા જણાય છે-આ દષ્ટિનો વફાવત છે; સમ્યક્શ્રુત અને મિથ્યાશ્રુત એ માત્ર દષ્ટિના ભેદો જ છે. પરમ કૃપાળુ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે કહ્યું છે કે:—

* ચાર વેદ પુરાણુ આદિ, શાસ્ત્ર સૌ મિથ્યાત્વના;
શ્રીનાંદિસૂત્રે ભાખ્યાં છે, ભેદ જ્યાં સિદ્ધાન્તના,
પણુ જ્ઞાનીને તે જ્ઞાન ભાસ્યાં એજ ઠેકાણે ઠરે;
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભવ્યો સાંભળો.

* ચાર વેદ, અઠાર પુરાણુ આદિનાં જોણે વર્ણન કર્યાં છે તેણે અગ્નિયથી, સ્વચ્છંદથી, મિથ્યાત્વથી, સંશયથી કર્યાં છે એમ કહ્યું છે આ વચનો બહુ જ ભારે નાખ્યાં છે. ત્યાં આગળ ધણો જ વિચાર કરી પાછું વર્ણન કર્યું છે કે અન્ય દર્શનો-વેદાદિ-ના અંથો છે તે જો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વાંચે તો સમ્યક્ રીતે પરિણમે; જિનના અથવા મમે તેવા અંથો મિથ્યાદષ્ટિ વાંચે તો મિથ્યાત્વરૂપે પરિણમે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રા

‘દૃષ્ટિવિષયગયાપછી ગમે તે શાસ્ત્ર, ગમે તે અક્ષર, ગમે તે કથન, ગમે તે વચન, ગમે તે સ્થળ પ્રાપ્તિ અહિતનું કારણ થતું નથી.’

ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ શ્રીમહાવીર પ્રભુને થઈ ગયાને આજે ૨૪૫૬ વર્ષ થયાં છે. એ મહાવીર પ્રભુનું આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ અવલોકન કરતાં સ્પષ્ટ સમજાય છે કે +વિશુદ્ધાત્મા એ જ મહાવીર પ્રભુ છે.

રાજગૃહરૂપ આ દેહ છે. રાજ એટલે રાજ-આત્મા અને ગૃહ એટલે ઘર. આત્માનું ઘર તે દેહ અર્થાત્ રાજગૃહ એટલે દેહ. આ રાજગૃહરૂપ દેહમાં ગુણશીલરૂપ બગીચો બને તો તેમાં જરૂર શ્રીમહાવીર સમવસરવારૂપ આત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય. વળી આ દેહમાં ક્રિયાવૃત્તિરૂપ દેવાનંદા અને જ્ઞાનવૃત્તિ રૂપ ત્રિશલા, માયારૂપ વ્યંતરી, રાગ-દ્વેષના સમાગમરૂપ સંગમ, ઇન્દ્રિય-વિષયના વિકારોરૂપ ગોવાલિયા, દેહદૃષ્ટિરૂપ ગોશાલક, સંસાર સર્પરૂપ ચંડકૌશિક નાગ, ઉચ્ચ ભાવનારૂપ ચંદનખાલા, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્રરૂપ ત્રિગઢ, આત્માના અખંડ અનુભવરૂપ કેવલજ્ઞાન, અજ્ઞાન કષ્ટ રૂપ વૈશ્યાયન, પ્રશસ્ત રાગરૂપ ગૌતમસ્વામી, માનરૂપ સુદૃષ્ટ, ક્રોધરૂપ તેજોલેશ્યા, શાન્તિરૂપ શીતલેશ્યા, શલ્યરૂપ શૂલપાણી યક્ષ વગેરે સર્વ આ દેહમાં છે; તેમજ મહાવીર એટલે મહા શૂરવીર. તેમને હુમેશાં યશ મળે છે એ જ યશોદા છે; વળી મહાવીર પ્રિય-છટના દર્શન મેળવી શકે છે એ જ પ્રિયદર્શિના છે.

મનુષ્યમાં રાજસવૃત્તિ છે એ જ દેવવૃત્તિ છે કે દેવપણું છે. રાજસ મનુષ્ય તે દેવ છે.* રાજસ ગુણવડે મુક્તિ મેળવી શકાતી

+ જિનવર અને શુદ્ધાત્મમાં કિંચિત્ ભેદ ન જણાવે.-શ્રી યોગીંદ્રદેવ.

* અન્ય પરિણામમાં જેટલી તાદાત્મ્યવૃત્તિ છે તેટલો જીવથી મોક્ષ દૂર છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

નથી, માટે જ કહેલું છે કે xદેવતાઓ મોક્ષ મેળવી શકે નહિ. મોક્ષની ઇચ્છા રાખનારે રાજસવૃત્તિ એટલે કે દેવવૃત્તિનો ત્યાગ કરીને સાત્ત્વિકવૃત્તિ અર્થાત્ મનુષ્યવૃત્તિમાં આવવું જોઈએ. સાત્ત્વિકવૃત્તિવાળાઓ જ મોક્ષ મેળવી શકે છે. શ્રીયોગપ્રદીપમાં કહ્યું છે કે:—

સત્ત્વં સર્વગુણાધારં, સત્ત્વં ધર્મધુરંધરં ।
સંસારનાશનં સત્ત્વં, સત્ત્વં સ્વર્ગાપવર્ગદં ॥

અર્થ:—સત્ત્વગુણ સર્વ ગુણોનો આધારભૂત છે, ધર્મની સત્ય ધુરાને ઊઠાવનાર તો એક સત્ત્વગુણ જ છે, સંસાર-બંદીખાનાથી છોડાવનાર એક સત્ત્વગુણ જ છે અને સત્ત્વગુણ જ સ્વર્ગ તેમજ મોક્ષ આપનાર છે.

માટે જ શાસ્ત્રકારો ફરમાવી ગયા છે કે *મનુષ્યભવ સિવાય મોક્ષ મળતો નથી. તેના સમર્થનમાં શ્રીચિદાનંદજી મહારાજે કહ્યું છે કે—

ચેતન ! ચાર ગતિમાં નિશ્ચે, મોક્ષદ્વાર એ કાયા રે;
કરત કામના સુર પણુ યાકી, જિસકું અનર્ગળ માયા રે—પૂરવ૦

અનંત બલવાન હોય તે જ મોક્ષ મેળવી શકે છે; બલહીનનો મોક્ષ થતો જ નથી. અનંતબલ તે આત્મિકબલ છે. એ આત્મિકબલનો મન અને શરીર સાથે નિકટનો સંબંધ હોવાથી જે આત્માના યથાર્થ બલને જાણે છે તેના મન અને શરીર પણુ બલવાન હોય છે. તીર્થંકરોના આત્મામાં અનંતબલ હોય છે માટે તેમના શરીરમાં પણુ અનંતબલ હોય છે. જેનું શરીર

x હે ગૌતમ ! દેવો અચીને બે ગતિમાં જાય:—મનુષ્ય અને તિર્થંચ.

શ્રીજીવાલિગમસૂત્ર તથા બૃહત્સંબ્રહ્મણી ગાથા-૨૪૬.

* હે ગૌતમ ! મનુષ્ય મરીને પાંચ ગતિમાં જાય:—નરક, તિર્થંચ, મનુષ્ય, દેવ અને પાંચમી ગતિ તે મોક્ષની જાયવી.

શ્રીજીવાલિગમસૂત્ર તથા બૃહત્સંબ્રહ્મણી ગાથા-૪૦૨.

નિર્બળ હોય, મન નિર્માલ્ય હોય તેવો કોઈ પણ આત્માના અનંતબલનો અનુભવ કરી શકે નહિ. આધ્યાત્મિક વિકાસ સાથે *શારીરિક અને માનસિક ખીલવણી અવશ્ય થવીજ જોઈએ.

મહાવીર એટલે મહા બલવાન કે મહાન પરાક્રમી આત્મા. †અનંત જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપ-વીર્ય અને ઉપયોગ એ આત્માના સ્વાભાવિક ગુણો છે. આત્મા અનંત બલવાન હોવાથી આત્માને મહાવીર કહેવામાં આવે છે. સિદ્ધ સ્થાનથી માંડી નિગોદના જીવ સુધીના સર્વ આત્માઓ સરખા છે તેથી સર્વનો આત્મા એ જ મહાવીર છે. એ આત્મારૂપ મહાવીરનો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે સાધક મુમુક્ષુએ રાજસવૃત્તિ-વૈભવવૃત્તિરૂપ દેવલોકમાંથી સાર્ત્વિકવૃત્તિરૂપ મનુષ્યલોકમાં આવવું જોઈએ. શ્રીયોગપ્ર-દીપમાં કહ્યું છે કે:—

સત્ત્વં રજસ્તમશ્વેત્તિ, શરીરાંતર્ગુણત્રયં ।

રજસ્તમશ્ચ સંત્યજ્ય, સત્ત્વમેકં સમાશ્રયેત્ ॥

અર્થ:—આ શરીરમાં સત્ત્વગુણ, રજોગુણ અને તમોગુણ-આ ત્રણ ગુણો રહેલા છે. રજોગુણ અને તમોગુણને ત્યાગી એક સત્ત્વગુણનો જ આશ્રય કરવો જોઈએ.

જ્યાં સુધી આત્માનો સાક્ષાત્કાર ન થાય ત્યાં સુધી રાજસવૃત્તિ અને સાર્ત્વિક વૃત્તિ એ માત્ર બહિર્દૃષ્ટિનો વિષય હોય છે. જ્યારે રાજસવૃત્તિવાળા કોઈ બળ્ય આત્માને આત્માનો

* પ્રથમ શક્તિને કેળવો, શક્તિદ્વારા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો; જ્ઞાનદ્વારા ચિત્તને શુદ્ધ કરો, પ્રાણને સંયમમાં લાવો અને મનને શાન્ત-નિઃસ્પંદ કરો. યૌગિક સાધન-શ્રીઅરવિંદ ધોષ.

† નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તહા ।

વીરિઅં ઉવઓગો અ, ઇઅં જીવસ્સ લક્ખણં ॥

શ્રીઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર.

અખંડ અનુભવ મેળવવાની કે મહાવીર થવાની ઇચ્છા થાય છે ત્યારે તે રાજસવૃત્તિમાંથી પાછો હઠે છે અને બહિર્વૃત્તિએ વિચાર કરે છે. બહિર્વૃત્તિએ વિચારના સ્થાનમાં જવું એ જ માહુણપુર-બ્રાહ્મણપુરમાં મહાવીરનો ગર્ભ જાણવો. આ બહિર્વૃત્તિએ આત્માના સાક્ષાત્કાર માટે વિચાર કરતાં કરતાં સદનુષ્ઠાન કરવાને મન પ્રેરાય છે. અનુષ્ઠાન એટલે ક્રિયા; અને ક્રિયા કરવામાં આગ્રહની ખાસ જરૂર હોય છે જ; માટે ક્રિયારૂપ દેવાનંદા એ પત્ની છે અને આગ્રહરૂપ ઋષભદત્ત એ પતિ છે. રાજસવૃત્તિરૂપ દેવ ભવમાંથી પાછા વળ્યા પછીની મુમુક્ષુની પહેલી સ્થિતિ બહિર્વૃત્તિરૂપ માહુણપુરમાં આગ્રહરૂપ ઋષભદત્તની પત્ની ક્રિયાવૃત્તિરૂપ દેવાનંદામાં હોય છે. ક્રિયા અને આગ્રહ એ બન્ને બહિર્વૃત્તિના વિષયો હોવાથી સાક્ષાત્ મોક્ષના સાધનો નથી પણ પરંપરાએ મોક્ષના સાધનો ગણાય છે. આગ્રહપૂર્વક ક્રિયાઓ થાય છે અને તે બહિર્વૃત્તિનો વિષય છે. આગ્રહપૂર્વક ક્રિયા કરતાં કરતાં કર્મોનો અંશતઃ ક્ષય [નિર્જરા] થાય છે અર્થાત્ અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય છે. એટલે કે મન કેળવાય છે ત્યારે મનમાં સ્વભાવતઃ તત્ત્વજ્ઞાન જાણવાની રુચિ થાય છે. તત્ત્વજ્ઞાન એટલે આત્મજ્ઞાન. તે અંતર્વૃત્તિનો વિષય છે, બહિર્વૃત્તિ અને અંતર્વૃત્તિ એ મનની સ્થિતિના ભેદ છે.

શરૂઆતમાં ક્રિયાકલાપમાં જ આત્મ-સાક્ષાત્કાર થાય છે એમ મન માની બેસે છે, પણ ક્રિયાવડે મનનો વિકાસ થતાં

+ જખ તક આત્મજ્ઞાન ના, મિથ્યા ક્રિયા કલાપ;
ભટકો તીનો લોકમે; શિવસુખ લહો ન આપ.

અર્થ—જ્યાં સુધી આત્મજ્ઞાન નથી થયું ત્યાં સુધી સર્વ ક્રિયાઓ ફાકટ છે; અને તેથી તું ત્રણ લોકમાં ભટકીશ તથા મોક્ષ સુખ પામી શકીશ નહિ.

શ્રીયોગસાર.

તત્ત્વજ્ઞાનદ્વારા આત્મ-સાક્ષાત્કાર થાય છે એવું મનને સમજાય છે. જે પ્રભુત્વ પ્રથમ ક્રિયાકલાપમાં સમજાતું હતું તે હવે એમ સમજાય છે કે—

તપોમિર્દુસ્તપૈસ્તપૈ-વ્રતૈસ્તૈશ્ચ દુષ્કરૈઃ ।

આત્મજ્ઞાનં વિના મોક્ષો ન ભવેદ્યોગિનામપિ ॥

અર્થ:—અહુ મુશ્કેલીથી થઇ શકે તેવા કુષ્કર તપ અને વ્રતોના પાલનથી યોગી પુરુષોને પણ આત્મજ્ઞાન વિના મોક્ષ નથી. મતલબ કે આત્મજ્ઞાન છે તે જ મોક્ષતું પરમ કારણ છે. —શ્રીયોગપ્રદીપ.

આ જે લક્ષ તે આત્માના ગર્ભનું સંક્રમણ બાણવું. આત્મારૂપ મહાવીરનું સંક્રમણ કરનાર મનરૂપ હરિનૈગમેષી દેવ છે. મનરૂપ હરિનૈગમેષી દેવની ગતિ ઘણી જ તીવ્ર છે. અદ્ય કાળમાં લાખો ગાઉ જવાની શક્તિ મનમાં રહેલી છે. જે મન બહિર્વૃત્તિમાં પ્રભુ છે એમ માનતું હતું તે જ મન, મનની ખીલવણી થતાં પછીથી એમ માને છે કે અંતર્વૃત્તિમાં પ્રભુ રહેલા છે. અંતર્વૃત્તિ એ જ ક્ષત્રિયકુંડ આમ. ક્રિયાવૃત્તિરૂપ દેવાનંદા બ્રાહ્મણી અર્થાત્ ક્રિયાકર્મવૃત્તિમાંથી જ્ઞાનવૃત્તિરૂપ ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણોમાં આત્મારૂપ મહાવીરનું સંક્રમણ થાય છે એટલે કે + ક્રિયાવૃત્તિમાંથી જ્ઞાનવૃત્તિમાં પ્રવેશાય છે.

જ્યારે સાધક મુમુક્ષુઓ બહિર્વૃત્તિરૂપ માહુણપુરમાંથી અંતર્વૃત્તિરૂપ ક્ષત્રિયકુંડ આમમાં પ્રવેશે છે ત્યારે તે સાધક મુમુક્ષુઓના સર્વ અર્થ સિદ્ધ થાય છે અને તેઓની ત્રણે અવસ્થા [સત્ત્વ,

+ વયતવસંજમમૂલગુણ, મૂઢહ મોક્ષ ણિવુષ્ણ ।

જામ ચા જાણઈ રૂક, પરુ સુદ્ધત માવપવિત્તુ ॥

અર્થ:—વ્રત, તપ, સંયમ, ધ્યાનથી જ મોક્ષ મળે છે એવું મૂઢ જ કહે છે. આત્મા કોણ છે? એવો અનુભવ કર્યા વિના કોઇ પણ જીવ મુક્ત થઇ શકે જ નહિ.

શ્રીયોગસાર.

૨૪ અને તમ] સમપણું પામે છે. એવા સુમુક્ષુને સર્વ અર્થોની સિદ્ધિ એ પિતા-સિદ્ધાર્થ છે અને ત્રણ ગુણની સામ્યાવસ્થા એટલે કે જ્ઞાનવૃત્તિ એ માતા ત્રિશલા છે. સિદ્ધાર્થરૂપ પ્રેમ અને ત્રિશલારૂપ જ્ઞાનવૃત્તિ એ અંતર્વૃત્તિના અભ્યાસકના પિતા અને માતા છે. આત્મારૂપ મહાવીર પ્રભુના દર્શનની ઇચ્છા રાખનારે શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા ખાસ જાણવી જોઈએ. શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયાદ્વારા ઇડા, પિંગલા અને સુષુમ્ણાનો અનુભવ થાય છે. શ્રીયોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

ઈડા ચ પિંગલા ચૈવ, સુષુમ્ણા ચેતિ નાડિકાઃ ।

શશિસૂર્યશિવસ્થાનં, વામદક્ષિણમધ્યગાઃ ॥

અર્થ:—ડાબીખાજીએ રહેલી નાડીને ઇડા નાડી કહે છે અને તેમાં ચંદ્રનું સ્થાન છે; જમણી ખાજીએ રહેલી નાડીને પિંગલા કહે છે અને તેમાં સૂર્યનું સ્થાન છે; બેઠીની મધ્યમાં રહેલી નાડીને સુષુમ્ણા કહે છે અને તેમાં શિવ [મોક્ષ] નું સ્થાન છે.

આથી કહેવાનું એ છે કે સુષુમ્ણા એટલે ઇડા અને પિંગલા નાડીનો સમન્વય. સુષુમ્ણા નાડીનો ખાસ સમય સવાર, મધ્યાહ્ન, સાંજ અને મધ્યરાત્રિ છે; માટે જ દરેક ધર્મવાળાઓએ આ ચાર સમયને ધ્યાન-ભજન માટે નક્કી કર્યો છે. જેમનાથી આ ચારે સમય ધ્યાનાદિ કરી શકાય તેમ ન હોય તો તેમણે +સવાર

+ શ્રી અધ્યાત્મસારમાં શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ કહે છે કે—

યત્ર યોગસમાધાનં, કાલોડપીઠઃ સ એવ દિ ।

દિનરાત્રિચ્છાદીનાં, ધ્યાનિનો નિયમસ્તુ ન ॥

મૂલાર્થ:—જે રાત્રિદિવસરૂપ સમયે ધ્યાનયોગનું અથવા મન, વચન અને કાયાના યોગનું સમાધાન અર્થાત્ ધ્યાન કરવા યોગ્ય વસ્તુને વિષે

અને સાંજ એ બે સમય તો અવશ્ય ધર્મધ્યાન કરવું જ બોધ્યો, એ સમયમાં આત્મધ્યાન, ભજન સિવાય બીજા કાર્યોમાં લક્ષ નહિ આપવું બોધ્યો, કારણ કે આ બ્રહ્માંડમાં જે વાતાવરણ ભરેલું છે તેમાં તે સમયે સમતોલપણ આવતાં તેની અસર-તે મહાપ્રાણની અસર પિંડરૂપ બ્રહ્માંડના દરેક પિંડમાં રહેલા પ્રાણ ઉપર થાય છે તેથી તે સમય સુષુપ્ત્યાનો સમય કહેવાય છે.

શ્રી ચિદાનંદજી મહારાજ કહે છે કે—

સોડહં સોડહં સોડહં સોડહં સોડહં સોડહં રતના લગીરી—સોડહં ૦
 ઇગદ્ધા, પિંમલ્લા સુખમના સાધકે, અરુણ પ્રતિથી પ્રેમ લગીરી;
 વંદનાલ ખટચક લેદકે, દશમ દ્વાર શુભ ન્યોતિ જગીરી—સોડહં. ૧
 ખુલત કપાટ ઘાટ નિજ પાયો, જનમ જરા ભયભીતિ ભગીરી;
 કાચ ૧ શકલ દે ચિંતામણિલે, કુમતા કુટિલકું સહજ કગીરી—સોડહં. ૨
 બ્યાપક સકલ સ્વરૂપ લખ્યો ઈમ, જિમ નભમે મગ લહત ખગીરી;
 ચિદાનંદ આનંદ મૂરતિ, નિરખ પ્રેમભર યુદ્ધિ રથગીરી—સોડહં ૩

એ સમયમાં ધર્મધ્યાન કરવાથી મન ઘણી તીવ્ર ગતિથી એકાગ્ર થવા માટે છે અને છેવટે આત્મ-સાક્ષાત્કાર થાય છે.

તન્મયપણું થાય તે જ કાળ પશુ ખ્યાનીને યોગ્ય છે. પરંતુ ખ્યાનીને દિવસ, રાત્રિ કે ક્ષણાદિનો કોઈ પશુ નિયમ નથી.

એવી જ રીતે ખ્યાનશતક, ખ્યાનદીપિકાના કર્તા કહે છે, પરંતુ યોગદિવાકર, યોગદીપિકાના લેખકો કહે છે કે ‘પ્રાતઃકાળ અને સંધ્યા-કાળ એ બે સમયો પ્રાણાયામ કરવાને માટે બહુ જ સારા છે. સૂર્યના ઉદય તથા અસ્ત સમયે સૃષ્ટિમાં સર્વત્ર પ્રાયઃ શાંતતા હોય છે. એ શાંતતાની અસર આપણા શરીર ઉપર થાય છે.

આ સંબંધમાં સદ્ગત શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે કહ્યું છે કે—

એકાંત, પ્રભાત, પ્રથમ પ્રહર એ સેવ્ય ભક્તિ માટે યોગ્ય કાળ છે; સ્વરૂપચિંતનભક્તિ તો સર્વ કાળે સેવ્ય છે.

૧ શકલ=કકડો. ૨ થગીરી=રથર થઇ.

આથી જ તે સંધ્યાના પ્રમયમાં જ મધ્ય રાત્રે શ્રીમહાવીર પ્રભુ જન્મ્યા હતા એમ કહેલ છે. ભાવાર્થ એવો છે કે પ્રાણના સંપૂર્ણ સમતોલપણમાં એટલે કે સુષુપ્તિ કે વીતરાગ દશામાં જ સર્વત્ર અભેદભાવ થવાથી આત્માનુભવ થવા રૂપ શ્રીમહાવીર પ્રભુનો જન્મ થાય છે.

અન્ય દર્શનોમાં પણ કહ્યું છે કે સંધ્યામાં જીવ અને ઇશ્વરની એકતામાં કે વીતરાગદશામાં જ આત્માનુભવ થાય છે. મુમુક્ષુને જ્યારે આત્મારૂપ મહાવીરના દર્શન થાય ત્યારે તે ત્રણ [મતિ, શ્રુત અને અવધિ] જ્ઞાનયુક્ત થાય છે. મતિ અને શ્રુતજ્ઞાન તો દરેક મનુષ્યને હોય છે પણ તેમને તો તે ઉપરાંત આત્માના અનુભવનું જ્ઞાન (રૂપી દ્રવ્યને સાક્ષાત્ કરનાર) પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન અમુક હદ સુધીનું થાય છે, માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે શ્રી મહાવીર પ્રભુ ત્રણ જ્ઞાન સહિત જન્મ્યા હતા. આવી આત્મદશાએ પહોંચેલો દરેક સાધક તે ત્રણ જ્ઞાનયુક્ત હોય છે; પણ ખરૂં જોતાં તો જ્યારથી મુમુક્ષુઓ પરમાર્થને રસ્તે ચઢે છે ત્યારથી જ તેમને અંશે અંશે અનુભવજ્ઞાન થાય છે. તેથી જ એમ કહેવાય છે કે *ગર્ભમાં પણ શ્રીતીર્થંકર પ્રભુને ત્રણ જ્ઞાન હોય છે. આત્મજ્ઞાનના દરેક યથાર્થ અભ્યાસક્રમે મતિ અને શ્રુત ઉપરાંત અમુક અંશે અનુભવરૂપ અવધિજ્ઞાન પણ હોય છે. આનું નામ જ ગર્ભમાં ત્રણ જ્ઞાન જાણવા અર્થાત્ ગર્ભયોગી તે

* જેવિ ય સે તિસક્ષાણ્ણ સ્વત્તિયાણીણ કુચ્છિસિ ગઢમે તં પિ ય દાહિણમાહણકુંઢપુરસંનિવેસંતિ ઉસમદત્તસ્સ માહણસ્સ કોડા-લસગોત્તસ્સ દેવાણંદાણ માહણીણ જાઠંઘરાયણગુત્તાણ કુચ્છિસિ ગઢમં સાહરહ સમણે ભગવં મહાવીરે તિન્નાણોવગણ આવિ હોત્થા-

સાહરિજ્જિસ્સામિત્તિ જાણહ, સાહરિજ્જમાણે ન જાણહ, સાહ-રિપ્પમિત્તિ જાણહ સમણાઉસો ! । શ્રી આચારાંગ સૂત્ર.

આનું નામ. આ સ્થિતિએ પહોંચેલા મહાન્ સાધકો આત્માના અખંડ †અનુભવ મેળવવાના રસ્તામાં યશ મેળવતા જ જાય છે અને તેથી તેમને પ્રિયદર્શનનો લાભ મળ્યા જ કરે છે એટલે કે આત્મારૂપ મહાવીર પ્રભુની સ્ત્રી યશોદા છે અને પુત્રી પ્રિયદર્શના છે. નિષ્કામવૃત્તિ હૃમેશાં યશ આપનારી છે અને નિષ્કામવૃત્તિ-દ્વારા જ ઇચ્છિત દર્શન મેળવી શકાય છે; તેથી જ એમ કહેલ છે કે શ્રીમહાવીર પ્રભુને યશોદા નામની પત્ની અને પ્રિયદર્શના નામની પુત્રી હતી તે વાજબી છે. આ દશામાં સાધક મહાવીરને નિષ્કામતારૂપ યશોદાદ્વારા જ ઇચ્છિત દર્શન—+આત્માનંદ—પ્રિયદર્શનાની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે સાધકો [મહાવીરો] નિષ્કામપણે કાર્ય કરે છે તેઓ હૃમેશાં યશ મેળવે છે અને ઇચ્છિત પરિણામ લાવી શકે છે. આવી સ્થિતિએ જે મુમુક્ષુઓ પહોંચે છે તેવા મહાવીરોને ત્રણ અવસ્થા ઉપર અમારો કાબૂ છે તથા અમારા મનોરથો સિદ્ધ થાય છે એવી ભાવના વિલયને પામી જાય છે. એટલે કે સિદ્ધાર્થ અને ત્રિશલા સ્વર્ગવાસ પામી જાય છે એમ કહ્યું છે. શ્રીપાતંજલ-યોગદર્શનમાં કહ્યું છે કે—

તે સમાધાવુપસર્ગા વ્યુત્થાને સિદ્ધયઃ ।

અર્થ:—આ સિદ્ધિઓ સમાધિ [સંપ્રજ્ઞાતયોગ-જ્ઞાનદૃષ્ટિએ કેવલ-જ્ઞાન] માં ઉપસર્ગ—પ્રતિબંધકરૂપ છે અર્થાત્ યોગીએ ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય છે. માત્ર વ્યુત્થાન દશા [સંસાર] માં સિદ્ધિ વા વિશૂતરૂપ છે.

† વસ્તુ વિચારત ધ્યાવર્તે, મન પાવૈ વિશ્રામ;

રસ સ્વાદત મુખ ઊપજૈ, અનુભૌ યાકૌ નામ.

શ્રી નાટક સમયસાર.

+ અનુભૌકી કેલિ યહૈ, કામધેનુ ચિત્રાવેલિ;

અનુભૌકૌ સ્વાદ, પંચ અમૃતકૌ કૌર હૈ.

કેલિ=આનંદ, કૌર=ત્રાસ, કાળિયો.

શ્રી નાટક સમયસાર.

સિદ્ધ અર્થો તરફ સાધકનું લક્ષ જતું જ નથી. આથી જ્ઞાનવૃત્તિ ઉન્નય કક્ષાને પામે છે, કારણ કે જોય પોતે જ છે એવો અનુભવ થવા માંડે છે.

અંતર્વૃત્તિરૂપ ક્ષત્રિયકુંડ આમનો સર્વ વ્યવહાર વધતા આનંદ-રૂપ નંદિવર્ધનવડે જ ચાલે છે. વાસ્તવિક રીતે તો સાધકના સર્વ ભયો દૂર થાય છે. એટલે તે દ્રવ્ય અને ભાવથી કેવલ નિજ સ્વરૂપે રમે છે અને પર સ્વરૂપથી મુક્ત થાય છે-આતું નામ તે દીક્ષા; અને તે અશોક વૃક્ષના નીચે, એટલે કે યોગીના સર્વ શોકો દૂર થાય છે તથા સર્વત્ર આત્માનંદ અનુભવાય છે. મનનો આત્માનંદમાં વિલય તે મન:પર્યવજ્ઞાન. આ સમયે સાધકમાં પૂર્ણ જાગૃતિ હોવાથી મનના દરેકે દરેક વિચારનો તે દષ્ટા હોય છે. સર્વ સિદ્ધિઓ આવા યોગીની હજુરમાં રહે છે છતાંએ યોગીને તેની દરકાર જ હોતી નથી. સર્વ સિદ્ધિઓ યોગીને વ્યંતરના વળગાડ જેવી લાગે છે માટે જ શ્રીમહાવીર પ્રભુ સાથે સિદ્ધાર્થ વ્યંતર રહેતો હતો એમ કહેલ છે.

મહાન સાધક-યોગીરૂપ શ્રીમહાવીર પ્રભુને પણ પૂર્વ સંસ્કારવશાત્ કોઈ સમયે ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ એમ ત્રણ પ્રકારની વાસનારૂપ શલ્યત્રયો દુઃખ આપવા તૈયાર થાય છે એટલે કે શૂલપાણિ યક્ષ દુઃખ આપે છે પણ મહાન સાધકો તેને ગણકારતા નથી એટલે કે xશલ્યત્રય ઉપર સાધકો-મહાવીરો વિજય મેળવે છે.

આ સંબંધમાં શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-

x દ્રવ્ય શલ્યમાંહી રહ્યા, એક ભવે દુઃખદાય રે;
ભાવશલ્ય રાખ્યાં થકાં, ભવ ભવમેં દુઃખ થાય રે-
શલ્ય કોઈ મત રાખજો.

મુનિશ્રી જયમલ.

દંડાણં ગારવાણં ચ સલ્લાણં ચ તિયં તિયં ।

જે મિક્કલુ ચયઈ નિચ્ચં, સે ન અચ્છદ્ધ મંડલે ॥

અર્થ—[મન, વચન અને કાય—એ ત્રણ] દંડને, [ઋદ્ધિ, રસ અને જ્ઞાતા—એ ત્રણ] ગૌરવને અને [માયા, નિદાન અને મિથ્યાત્વ—એ ત્રણ] શબ્દને જે સાધુ નિત્ય તજે છે તે સંસારમાં રહેતો નથી.

તેવી જ રીતે શ્રીયોગવાસિષ્ઠમાં શ્રીવસિષ્ઠ મુનિ ઉપદેશે છે કે:—

बन्धो हि वासनाबन्धो, मोक्षः स्याद्वासनाक्षयः ।

वासनास्त्वं परित्यज्य, मोक्षार्थि त्वमपि त्यज ॥

રૂપબદ્ધ—વાસનાથી બંધેલો બન્ધ તે બન્ધ અને વાસનાનો ક્ષય તે મોક્ષ. તું વાસનાને ત્યજ દે અને એ ત્યાગમાં સાધનભૂત જે મોક્ષની ઇચ્છા તેને પણ પાછળથી ત્યજ દે.

શ્રી બુદ્ધદેવે ધર્મપદના માર્ગવર્ગમાં કહ્યું છે કે—

अकखातो वे मया मग्गो अज्जाय सल्लकन्तनं ॥

શબ્દને કાઢવાતું જણીને મેં [અષ્ટાંગિક] માર્ગ કહેલો છે.

પછી યોગીને સંસાર સર્પરૂપ ચંડકૌશિક નાગ કાંઈ કરી શકતો નથી. ઉલટું સંસાર સર્પનો ઉદ્ધાર યોગી લોકો કરી શકે છે. મહાન્ યોગીઓનો સંસાર સર્પ—ચંડકૌશિક નાગ સાથે યોગ થતાં [ડંસ થતાં] મહાન્ યોગીઓ ગુસ્સે થતાં નથી. અર્થાત્ યોગીઓના શરીરમાંથી લોહી નહિ નીકળતાં હ્રદય નીકળે છે. એટલે કે મહાન્ યોગીઓ સંસાર સર્પ તરફ અમૃતની વૃષ્ટિ કરે છે. તે ડંસરૂપ વિષનો પ્રતિકાર અમૃત—હ્રદયથી કરે છે, કારણ કે સમભાવવાસિત આત્માઓની અસર શરીર તેમજ સ્વભાવ ઉપર પણ થાય છે.

શ્રી અધ્યાત્મસારના સમતા અધિકારમાં કહ્યું છે કે—

किं स्तुमः समतां साधो ! या स्वार्थप्रगुणीकृता ।
वैराणि नित्यवैराणामपि, हन्युपतस्थुषाम् ॥

અર્થ—હે સાધુ ! અમે સમતાની ડેટલી સ્તુતિ કરીએ ? કે જે સમતા આત્મા અર્થે સજ્જ કરવાથી પાસે રહેલા નિત્ય વિરોધી જીવોના વૈરનો પણ નાશ કરે છે.

આના લીધે યોગીઓનું લોહી પણ સ્વેત અને મિષ્ટ દૂધ-રૂપ થઈ જાય છે. સંસાર સર્પથી આવા યોગીજનો ભય પામતા નથી. સંસારમાં સર્પ તરફ ખૂબ +અમીદૃષ્ટિ વર્ષાવી તેનું તારણ કરવું એ મહાન યોગીઓ-મહાવીરોનો ધર્મ છે. આ દેહ પણ એક સંસાર સર્પ કે અંડકૌશિક નાગ છે. એ દેહમાં-આત્માનો-મહાવીરનો અનુભવ થતાં દેહરૂપ સંસાર સર્પનું તારણ થાય છે; જે દેહ દુઃખરૂપ-ઝેરરૂપ જણાતો હતો તે જ દેહ આત્મ-સાક્ષાત્કારરૂપ મહાવીર પ્રભુના યોગવડે અમૃતનું સ્થાન થઈ પડે છે; અને આનું નામ જ દેહરૂપ સંસાર સર્પ-અંડકૌશિકનું તારણ. સંસાર સર્પરૂપ અંડકૌશિક નાગના મોહરૂપ વિષવડે આપું વિન્ધ ઘેનમાં ઝૂલે છે; જ્યારે આત્મજ્ઞાની પુરુષો જ એ સંસાર સર્પનું મોહ-વિષ ઉતારી શકે છે.

શ્રી જ્ઞાનાર્ણવમાં કહ્યું છે કે—

प्रबोधाय विवेकाय, हिताय प्रशमाय च ।

सम्यक्तत्त्वोपदेशाय, सतां सूक्तिः प्रवर्त्तते ॥

અર્થ—સત્પુરુષોની ઉત્તમ વાણી જીવોને પ્રકૃષ્ટ [પદાર્થોનું] વિશ્લેષ

+ સવિ જીવ કરૂં શાસનરસી, એસી ભાવ દયા મન ઉદ્ધસી.

તેમજ શ્રીઆનંદધનજી મહારાજ કહે છે કે—

જ્ઞાન, વિવેક [સ્વપરનો બેદ જાણવાનો અભિપ્રાય], હિત [સુખના કારણની સમજણ], પ્રશ્નમતા [કષાયોની મંદતા] અને સમ્યક્ પ્રકારે તત્ત્વોપદેશ દેવા અર્થે જ પ્રવર્તતી હોય છે.

મહાવીર એટલે આત્મા. ગોશાલક એટલે દેહભાવ. ગો એટલે ઇન્દ્રિય અને શાલા એટલે રહેવાનું સ્થળ. ઇન્દ્રિયોની રહેવાની શાલા તે દેહ. આ પ્રમાણે આત્મભાવ તે મહાવીર અને દેહ-ભાવ તે ગોશાલક. આત્મારૂપ મહાવીરના ઉપાસકો આત્મજ્ઞાની હોઈ શકે પણ દેહભાવવાળા કે દેહાધ્યાસવાળાઓ આત્માના-મહાવીરના ઉપાસકો હોઈ શકે નહિ; એટલે કે દેહભાવવાળા-ખ-હિર્દિષ્ટિવાળાઓ જોનો કહેવાય નહિ માટે ગોશાલકરૂપ દેહ-ભાવને જોનને બદલે જોનાભાસ અને શિષ્યને બદલે શિષ્યાભાસ કહેલ છે. દેહભાવવાળો સમુદાય તે ગોશાલકપંથી અને આત્મ-ભાવવાળો સમુદાય તે મહાવીરપંથી કે મહાવીર-માર્ગાનુસારી છે. આત્મભાવવાળા કરતાં દેહભાવવાળો સમુદાય ઘણો વધારે હોય

સર્વ જંતુ હિતકરણી કરુણા, કર્મ વિદારણ તીક્ષ્ણ રે.
વળી રાજર્ષિ કવિ ભટ્ટારી કહે છે કે—

પદ્માકરં દિનકરો વિક્રવીકરોતિ
ચન્દ્રો વિકાસયતિ કૈરવચક્રવાલમ્ ।
નામ્યર્થિતો જલધરોઽપિ જલં દદાતિ,
સન્તઃ સ્વયં પરહિતેષુ કૃતાભિયોગાઃ ॥

અર્થ—સૂર્ય પ્રાર્થના વિના જ કમળના સમુદાયને પ્રકુલિત કરે છે.

ચન્દ્ર કોઈની પણ પ્રાર્થના વિના કુમુદિની [પોયણ] ને પ્રકુલિત કરે છે અને મેઘ પણ કોઈની પ્રાર્થના વિના જળ આપે છે; તેમજ સંતો સ્વયં અન્યના કલ્યાણ માટે હિતસાહથી પ્રયાસ કરે છે.

છે માટે જ મહાવીરના શિષ્યો-આત્માભિમુખવૃત્તિવાળા થોડા [એક લાખ અને ઓગણસાઠ હજાર] કહેલ છે, અને ગોશાલ-કના શિષ્યો-દેહભાવવાળા [અગ્યાર લાખ] કહેલા છે, જેઓ મુખ્યત્વે આત્માના ઉપાસકો છે તેઓ જૈનો છે, પણ જેઓ આત્મા સિવાય દેહભાવના ઉપાસકો છે તેઓ ગોશાલક મતવાળા છે. આત્મજ્ઞાની-મહાવીરો જ જિન-અરિહંત કે કેવલી હોય છે પણ દેહભાવવાળા જિન વિગેરે કદી પણ હોઈ શકે જ નહિ. જેઓ આત્મારૂપ મહાવીરથી વિમુખ છે તેઓ શ્રાવક, સાધુ કે સમ્યક્ત્વી હોઈ શકે નહિ, કારણ કે આત્મારૂપ મહાવીરના જ્ઞાન વિના શ્રાવકપણું, +મુનિપણું કે સમક્રિતીપણું સંભવી શકે જ નહિ. તથાપિ જેઓ આત્મજ્ઞાન વિમુખ હોવા છતાં પોતાને શ્રાવક, મુનિ કે સમ્યક્ત્વી વગેરે શબ્દોથી ઓળખાવે છે-પોતાને ગણે છે-માની લે છે, તેઓ ગોશાલકપંથી સદૃશ છે; કારણ કે ગોશાલક પણ ભગવાન મહાવીરથી વિમુખ હોવા છતાં પોતાને જિન, અરિહંત, કેવલી વગેરે શબ્દોથી ઓળખાવતા હતા. ભાવાર્થ એ છે કે દેહભાવ એ ગોશાલક છે અને આત્મભાવ એ મહાવીર છે. દેહદૃષ્ટિવાળા ગોશાલકો છે અને આત્મદૃષ્ટિવાળા મહાવીરો છે. દુનિયામાં ગોશાલકો ઘણા છે અને *મહાવીરો થોડા છે.

તેવી જ રીતે શ્રી આનંદઘનશ્ચ મહારાજ કહે છે કે—
આત્મજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે, બીજા તો દ્રવ્યલિંગીરે;
વસ્તુગતે જે વસ્તુ પ્રકાશે, (તે) આનંદઘન મત સંગીરે.
વાસુપૂજ્ય જિન ત્રિભુવન સ્વામી.

+ આત્મજ્ઞાન ત્યાં મુનિપણું, તે સાચા ગુરુ હોય;
બાકી કુળગુરુકલ્પના, આત્માર્થી નહિ જોય.

શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર.

* વિરલા જાને તત્ત્વકો, વિરલા તત્ત્વ સુનંત;
વિરલા ધ્યાવે તત્ત્વકો, વિરલા શ્રદ્ધાવંત.

શ્રી યોગસાર.

દેહભાવવાળા-ગોશાલકો હમેશાં ક્રોધાદિથી તપ્યા કરે છે. પોતે તપે છે અને બીજાઓને તપાવે છે. તપાયમાન રહ્યા કરવું એ જ દેહભાવરૂપ ગોશાલકની તેજોલેશ્યા બાણુવી અને તે હમેશાં હલકી જ હોય છે; આત્મવિમુખતા એ જ તેજોલેશ્યા. જ્યારે આત્મદષ્ટિરૂપ મહાવીરની લેશ્યા આનંદમય હોય છે. આત્મજ્ઞાનીને આનંદનો અનુભવ હોવાથી તેમની વૃત્તિ પ્રશાન્ત હોય છે તેથી જ આત્મજ્ઞાની-મહાવીર પ્રભુને શીતલેશ્યાવાળા કહ્યા છે. દેહભાવ-ગોશાલકના મનમાં દુઃખાગ્નિ બળ્યા કરે છે એ જ ગોશાલકની તેજોલેશ્યા અને આત્મજ્ઞાનીઓના મનમાં પરમ શાન્તિ રહ્યા કરે છે એ જ મહાવીર પ્રભુનો શીતલેશ્યા બાણુવી. આત્મજ્ઞાનથી વિમુખ ગોશાલકો છે અને તેમની પાસે તેજોલેશ્યા તૈયાર હોય છે. આત્મજ્ઞાનીઓ સઘળા મહાવીર છે અને તેમની પાસે શીતલેશ્યા તૈયાર હોય છે. શીતલેશ્યાદ્વારા આત્મજ્ઞાનીઓ હમેશાં શાન્તિમાં વૃદ્ધિ કરતા જાય છે અને દેહભાવરૂપ ગોશાલક કદાચ અજ્ઞાન કષ્ટરૂપ વૈશ્યાયનથી ઉત્પન્ન થયેલી તેજોલેશ્યાવડે-સંસારદુઃખાગ્નિ વડે બળતો હોય તો તેને આત્મજ્ઞાનીરૂપ મહાવીર શીતલેશ્યા વડે શાન્તિ પમાડે છે. દેહભાવવડે અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલ તેજોલેશ્યાવડે બળતો પ્રાણી જ્યારે આત્મજ્ઞાન-સમતા તરફ વળે છે ત્યારે તેની દુઃખાગ્નિરૂપ તેજોલેશ્યા દૂર થાય છે અને તે શાન્તિ પામે છે. મહાન્ સાધકો આત્માના વધતા જતા અનુભવવડે પરમ શાન્ત શીત લેશ્યાને સિદ્ધ કરતા જાય છે અને દેહભાવમાં રહેલ દુઃખાગ્નિરૂપ તેજોલેશ્યાને દૂર કરતા જાય છે.

† दृशोः स्मरविषं शुष्येत्, क्रोधतापः क्षयं व्रजेत् ।

औद्धत्यमलनाशः स्यात्, समतामृतमज्जनात् ॥

અર્થ-સમતારૂપ અમૃતમાં સ્નાન કરવાથી દૃષ્ટિનું કામરૂપ વિષ સુકાઈ જાય છે, ક્રોધરૂપ તાપ ક્ષયને પામે છે અને ઉદ્ધતપણારૂપ મળેનાશ થાય છે.

શ્રીઅધ્યાત્મસાર.

આવા મહાન્ સાધકરૂપ મહાવીરને માયારૂપ વ્યંતરી મહા-
પરીષદો આપે છે. શ્રીચન્દ્રકાન્ત ભાગ ત્રીજામાં કહ્યું છે કે—

સમ્માવ્યેતરઘટનાપટીયસી સા ।

સમ્મોહં જનયતિ વિભ્રમેણ માયા ॥

અર્થ—અસંભવિત પદાર્થને ઉત્પન્ન કરવામાં બધું કુશળ એવી
માયા વિભ્રમજી ઉપજાવીને જીવને મોહિત કરે છે.

માયાનો માર ટાઢો છે—ગુપ્ત છે. મોટા મોટા મુનિવરોને માયા
પોતાના ટાઢા મારથી માત કરે છે એવો આ વિશ્વના મોહરૂપ
માયાનો અજબ ચમત્કાર છે. માયારૂપ વ્યંતરીનો ટાઢો અને
ગુપ્ત માર અસદ્ય છે છતાંયે આત્માના ઉપાસકો-મહાવીરો
પોતાની જાતને લઈને માયારૂપ વ્યંતરીના ટાઢા અને ગુપ્ત
પરીષદોને—મારને સહન કરી લે છે, પણ માયામાં લિપ્ત થતા
નથી. આત્મજ્ઞાનીને, માયારૂપ વ્યંતરીનું આવરણ મહાન્ છે.
માયાના ટાઢા મારને પણ મહાન્ સાધકો સમજી જાય છે અને
તેના તરફ દૃષ્ટિ પણ નહિ કરતાં કેવળ નિજ સ્વરૂપમાં મગ્ન રહે
છે માટે જ આવા મહાન્ સાધકો મહાવીર કહેવાય છે.

સ્વભાવસ્થાન તે આર્યદેશ છે અને વિભાવસ્થાન તે અનાય
દેશ છે. વિભાવસ્થાન રૂપ અનાર્ય દેશમાં જ્યારે મહાન્ સાધક-
રૂપ મહાવીર વિચરે છે અર્થાત્ જ્યારે કોઈ પ્રસંગવશાત્ વિભા-
વમાં જાય છે ત્યારે દ્વંદ્વના સમાગમ થવારૂપ સંગમદેવનો X ઉપ-

X મહાવીર પ્રભુને સંગમ દેવતાએ પ્રાણ ત્યાગ થતાં વાર ન લાગે
તેવા બહુ પરીષદ દીધાં ત્યાં પ્રભુની કેવી અદ્ભુત સમતા ! ત્યાં પ્રભુએ
વિચાર્યું કે જેના દર્શન કરવાથી કલ્યાણ થાય, નામ સ્મરવાથી કલ્યાણ
થાય તેના સંગમાં આવીને અનંત સંસાર વધવાનું આ જીવને કારણ
થાય છે. આવી અનુકંપા આવવાથી આંખમાં આંસુ આવી ગયા. કેવી
અદ્ભુત સમતા !

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

સર્ગ થાય છે. પણ દ્વંદ્વના સંગમથી થતા અનિષ્ટો તરફ મહાન સાધક દૃષ્ટિ પણ નહિ કરતાં પોતે અનંત બળવાન શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે એમ વિચારીને નિજ સ્વરૂપમાં મસ્ત રહે છે.

શ્રી નાટક સમયસારમાં કહ્યું છે કે—

જેસૈં કોડી જન ગયો ધોખીકે સદન તિન,
પહિરયો પરાયો વસ્ત્ર મેરો માનિ રહ્યો હૈ;
ધની દેખિ કહ્યો લૈયા ! યહ તો હમારો વસ્ત્ર,
ચીનહૈં પહિચાનત હી ત્યાગ ભાવ લહ્યો હૈ. ૧

તૈસૈંહી અનાદિ પુદ્ગલસૈં-સંજોગી છવ,
સંગકે મમત્વસૈં વિભાવતામૈં વહ્યો હૈ;
ભેદજ્ઞાન લયો જખ આપો પર જાન્યો તખ,
ન્યારો પરભાવસૈં સ્વભાવ નિજ ગ્રહ્યો હૈ. ૨

પરમાર્થ માર્ગનું આરાધન કરનારાને ઇન્દ્રિયોના વિષયો સૌથી વિશેષ દુઃખ આપે છે. વિષયોનું પ્રાબલ્ય એટલું બધું વૃદ્ધિને પામે છે કે પારમાર્થિક માર્ગનું કશું શ્રવણ થવા પામતું જ નથી. જાણે કેમ કર્ણમાં ખીલા ઠોક્યા હોય તેમ ઇન્દ્રિયોના વિષયોનો ધ્વનિ કર્ણના દ્વારને બંધ કરી દે છે અને કદાચ સાધક રૂપ મહાવીર મૂર્ચ્છિત બને છે.

શ્રી અધ્યાત્મસારમાં કહ્યું છે કે:—

इतः कामौर्वाग्निर्ज्वलति, परितो दुःसह इतः
पतन्ति ग्रावाणो विषयगिरिकूटाद्विषटिताः ।
इतः क्रोधावर्तो विकृतितटिनीसंगमकृतः
समुद्रे संसारे तदिह न भयं कस्य भवति ॥

મૂસાર્થ—આ એક તરફ દુઃસહ એવો કામરૂપ વડવાનજ ચોતરફ

મળ્યા કરે છે, આ ખીજી બાજુએ વિષયરૂપ પર્વતના શિખર પરથી તૂટી પડેલા પથરો પડે છે અને આ તરફ વિકારરૂપી નદીઓના સંગ-મથી ઉત્પન્ન થયેલા ક્રોધરૂપ આવર્તો [જળભ્રમણ] દેખાય છે તો આવા સંસારરૂપ સમુદ્રમાં કોને ભય ઉત્પન્ન ન થાય ?

છતાંયે* વિચારરૂપ ખરકવૈધવડે વિષય—શબ્દરૂપ ખીલાઓ અળગાં થાય છે અને મહાન્ સાધક આત્મસાધનમાં આગળ વધતો જાય છે. મહાન્ સાધકોને મોટામાં મોટો ભય ઈન્દ્રિય-જન્ય વિષયોના દુઃખરૂપ ગોવાલિયાઓના ઉપસર્ગનો છે. ઘણા-ખરા સાધકોને ઈન્દ્રિયવિષયો પછાડીને ભૂકા કાઢી નાંખે છે. જે સાધકો ઈન્દ્રિયવિષયોરૂપ ગોવાલિયાના ઉપસર્ગોને સહન કરી લે છે પણ તેમાં મૂંઝાતા નથી તે જ મહાવીર છે. ઠેઠ દશમા [સૂક્ષ્મસંપરાય] ગુણસ્થાન સુધી ઈન્દ્રિયવિષયોરૂપ ગોવાલિયા-ઓના ઉપસર્ગ આવે છે; પણ જે સાધક આત્માનંદનો અનુભવી બનેલો છે તેને ઈન્દ્રિયવિષયો અડચણ કરવા માટે ઉશ્કેરાય છતાં કાંઈ કરી શકતા નથી. શ્રીજ્ઞાનસારમાં કહ્યું છે કે—

યશ્ચિદ્દર્પણવિન્યસ્તસમસ્તાચારચારુધીઃ ।

ક્વનામ સ પરદ્રવ્યેડ્નુપયોગિ નિમુદ્ધતિ ॥

શબ્દાર્થ—જ્ઞાનરૂપ દર્પણને વિષે સમસ્ત આચાર વિન્યસ્ત કરવાથી જેની ભુદ્ધિ મનોહર છે એવા યોગી પરદ્રવ્યને વિષે થું મોહ પામે છે ?

પ્રત્યક્ષ આત્માનંદ પાસે વિષયાનંદ કશા હિસાબમાં નથી, પણ તે +વિચારવાન હોય વા અનુભવી હોય તે જ જાણી

* જ્યાં પ્રગટે સુવિચારણા, ત્યાં પ્રગટે નિજ જ્ઞાન;

જે જ્ઞાને ક્ષય મોહ થઈ, પામે પદ નિર્વાણ.

શ્રીઆત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર.

+જેને વૈરાગ્ય, ઉપશમ વર્તતો હોય તેને જ વિચારવાન કહેવાય.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

શકે; કાચાપોચા સાધકને તો ઇન્દ્રિયવિષયરૂપ ગોવાલિયાઓનો મોટામાં મોટો ઉપસર્ગ સમજવો.

ઠરેક સાધકરૂપ વીરને ત્રણ સ્થળો ઓળંગવા પડે છે. (૧) માયારૂપ વ્યંતરીનો ગુપ્તમાર, (૨) દ્વંદ્વના સમાગમરૂપ સંગમ દેવનો ઉપસર્ગ અને (૩) ઇન્દ્રિય વિષયોરૂપ ગોવાલિયાઓનો ઉપસર્ગ. આ ત્રણે પરીપહો અસહ્ય છે. કાચાપોચા પણ મહાન્ દેખાતા યોગી લોકો આ ત્રણ સ્થળમાંથી કોઈ પણ સ્થળે માર ખાઈ બેસે છે. જે મહાન્ વિચારવાન છે અને કેવળ નિઃસ્વરૂપમાં અપ્રમતપણે, પૂર્ણ બ્રહ્મતપણે કે દ્રષ્ટાપણે રહે છે તે મહાન્ સાધક-મહાવીર જ આ ત્રણે અસહ્ય ભયંકર પરિચયોને પણ ઓળંગી જાય છે. એટલા માટે જ કહ્યું છે કે માયા, દ્વંદ્વ અને ઇન્દ્રિય-વિષયોને જીતનાર સાધક મહાત્મા ખરેખર મહાવીર જ છે. સામાન્ય સાધકોએ આ ત્રણ સ્થળોએ ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. આત્મધ્યાનમાં મસ્ત રહેવું અને એ ત્રણે પરિચયોના પ્રસંગમાં પૂર્ણ બ્રહ્મત રહેવું. એ ત્રણેની છેતરપિંડીમાંથી બચવાનો ઉપાય માત્ર આત્મસ્વરૂપમાં નિમગ્નતા સાથે વિચારદશા છે. શ્રીજ્ઞાનસારમાં કહ્યું છે કે—

ધ્યાનવૃષ્ટેર્દયાનઘાઃ, શમપૂરે પ્રસર્પતિ ।

વિકારતીરવૃક્ષાણાં, મૂલાદુન્મૂલનં ભવેત્ ॥

શબ્દાર્થ—ધ્યાનરૂપી વૃષ્ટિથી, દયારૂપી નદીનું સમતારૂપ પૂર પ્રસરતે સતે વિકારરૂપી તીર[કાંઠા] ઉપર વૃક્ષોનું મૂળમાંથી ઇન્મૂલન થાય છે

તેથી વિચારકો શુદ્ધ વિચારવડે એવા ભયંકર પરિચયોમાંથી બચી શકે છે. શુદ્ધ વિચાર જ એવા સમયમાં વૈદ્યનું કામ કરે છે. સફળત પરમ કૃપાળુ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આ વસ્તુને બીજી રીતે ઘટાવે છે કે—

આત્મજ્ઞાન્તિ સમ રોગ નહિ, સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજાણ;
ગુરુ આજ્ઞા સમ પથ્ય નહિ, ઔષધ વિચાર ધ્યાન.
ટુંકમાં વાત એક છે કે જાત હોય તે જ શુદ્ધ વિચારદ્વારા
વિભાવમાં નહિ લેપાતાં નિજસ્વરૂપમાં નિમગ્ન રહે છે.

આત્મજ્ઞાનીની ધારણાઓરૂપ સર્વ અભિગ્રહો શુદ્ધ, ઉચ્ચ
ભાવનારૂપ ચંદનખાળા પૂર્ણ કરે છે. શ્રીજ્ઞાનાર્ણવમાં કહ્યું છે કે—

માવનાસ્વાસુ સંલીનઃ કરોત્યધ્યાત્મનિશ્ચયમ્ ।

અવગમ્ય જગદ્વૃત્તં વિષયેષુ ન મુહ્યતિ ॥

અર્થ—આ ભાવનાઓમાં લીન થયેલ પુરુષ જગતના વૃત્તાંતને
જાણી અધ્યાત્મનો નિશ્ચય કરે છે અને જગતના પ્રવર્તનમાં તથા ઈન્દ્રિય-
વિષયોમાં મોહિત થતો નથી.

વળી શ્રી જ્ઞાનાર્ણવમાં કહ્યું છે કે—

एता मुनिजनानन्दसुधास्यन्दैकचन्द्रिकाः ।

ध्वस्तरागाद्युरुक्लेशा लोकाग्रपथदीपिकाः ॥

અર્થ—આ ભાવનાઓ મુનિજનોના આનંદરૂપ અમૃત ઝરવાને
ચન્દ્રમાની ચાંદની સમાન છે. ક્રમકે આથી રાગાદિના મોટા ક્લેશ,
ધ્વસ્ત થઇ જાય છે અર્થાત આ ભાવનાયુક્ત પુરુષને કષાયરૂપ પરિણામ
થતા નથી અને આ ભાવનાઓ લોકાગ્રપથ [ભોક્ષમાર્ગ] નો પ્રકાશ
કરનારી દીપિકા [ચિરાગ] છે.

આવી શુદ્ધ, ઉચ્ચ *ભાવનાદ્વારા આત્મારૂપ મહાવીરનો

✽મૈત્રીકરુણામુદિતોપેક્ષાણાં સુખદુઃસ્વપુણ્યાપુણ્યવિષયાણાં
માવનાતશ્ચિત્તપ્રસાદનમ્ ॥

અર્થાત—સુખ, દુઃખ, પુણ્ય અને પાપ વિષયક ક્રમે કરી મૈત્રી,
કરુણા, મુદિતા અને ઉપેક્ષાની ભાવના કરવાથી ચિત્તપ્રસાદ
[અંતઃકરુણનો નિર્મળ આનંદ] પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રીપાતંજલ યોગદર્શન.

મેળાપ થતાં જ સંસારરૂપ બેડીઓ-બંધનો તૂટી જાય છે અને પૂર્ણ સંતોષરૂપ સોનામહોરોની વૃષ્ટિ થાય છે; કેમકે શ્રી પોડશઃ અંથમાં કહ્યું છે કે—

પરહિતચિંતા મૈત્રી, પરદુઃસ્વવિનાશિની તથા કરુણા ।

પરસુખતુષ્ટિર્મુદિતા, પરદોષોપેચણમુપેક્ષા ॥

અર્થ:—અન્ય જીવોના શ્રેય માટે લાગણી તે મૈત્રી, અન્ય જીવોના દુઃખનો અંત લાવે તેવી જોડી લાગણીથી યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવો તે કરુણા, અન્ય જીવોની સુખ-સમૃદ્ધિ દેખી પ્રમુદિત થવું તે મુદિતા અને અન્ય જીવોના દોષો તરફ રાગ-દ્વેષ નહિ લાવતાં તેમને કર્મવશ-વર્તી જાણી સમભાવે રહેવું તે ઉપેક્ષા લાવના છે.

ઇદ્રિય-વિષયોરૂપ ગોવાલિયાના ઉપસર્ગને નહિ ગણ્યકારતાં જે ઇદ્રિયોરૂપ ગાયોને વશ કરીને દોહી લે છે તેજ ખરો યોગી છે. ઇદ્રિયોરૂપ ગાયોને દોહતાં રખાતું આસન તે +ગોદોહાસન છે.

+સ્થાનાસનવિધાનાનિ, ધ્યાનસિદ્ધેર્નિબન્ધનમ્ ।

નૈકં મુક્ત્વા મુનેઃ, સાક્ષાદ્વિક્ષેપરહિતં મનઃ ॥

અર્થ:—ધ્યાનની સિદ્ધિના અર્થે સ્થાન અને આસનના વિધાન છે તેથી આમાંથી એકપણ ન હોય તો મુનિ [ધ્યાની]નું ચિત્ત વિક્ષેપ રહિત થતું નથી.

શ્રીજ્ઞાનાર્ણવ.

આસન—જયથી [સ્થિર આસન ધ્રુવ થવાથી] ઉત્થાનવૃત્તિ ઉપ-જમે છે; ઉપયોગ અચપણ થઇ શકે છે, નિદ્રા ઓછી થઇ શકે છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

પર્વકાસન, વીરાસન, વજ્રાસન, ભદ્રાસન, દંડાસન, ઉત્કટિકાસન તથા કાયોત્સર્ગ વગેરે આસનો છે; પણ સાચે આચાર્યમહારાજો કહે છે કે જે જે આસન કરવાથી મન સ્થિર થાય તે તે ધ્યાનને સાધનારૂં આસન સમજવું.

માયોરૂપ ઇન્દ્રિયોને દોહ્યા કરતો યોગી-ગોદોહ્યાસને બેસેલ યોગી રૂપ મહાવીર સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ કરતાં કરતાં આત્માના અખંડ અનુભવને મેળવે છે. અનંતજ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-બલ-આનંદ સ્વભાવવાળા આત્માનો અખંડ અનુભવ એ જ કેવળ-જ્ઞાન કહેવાય છે. શ્રીઆત્મસિદ્ધિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

કેવળ નિજ સ્વભાવનું, અખંડ વર્તે જ્ઞાન;
કહિયે કેવળજ્ઞાન તે, દેહ છતાં નિર્વાણ.

આ સ્થિતિમાં સાધક મટીને સિદ્ધ થાય છે, કલ્પવાસી મટીને કલ્પાતીત થાય છે. જે બાણવાનું, અનુભવવાનું હવું તે આત્મ-સ્વરૂપ સંપૂર્ણપણે બાણ્યું, અનુભવ્યું તેથી સર્વ વિધિ અને નિષેધથી આગળ આવો સિદ્ધ મહાત્મા ગયેલ હોય છે. જે વિધિ-નિષેધરૂપ દ્વંદ્વમાં આખું વિશ્વ સપડાયેલું જણાય છે તેનાથી અખંડ આત્માનુભવી સદાને માટે મુક્ત થાય છે. જેણે સર્વોત્કૃષ્ટ બાણવા-અનુભવવા યોગ્ય બાણ્યું અને અનુભવ્યું તેને વિધિ-નિષેધ શાના હોય ! એટલા માટે જ કેવળજ્ઞાનીઓ-અખંડ આત્મજ્ઞાનીઓ કલ્પાતીત કહેવાય છે.

પ્રથમ નવિધિનિષેધનું પાલન કરવાથી કર્મની નિર્જરાનો

નશીઆત્મસિદ્ધિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

નિશ્ચય વાણી સાંભળી, સાધન તજવાં નાય;
નિશ્ચય રાખી લક્ષમાં, સાધન કરવાં સોય.
નય નિશ્ચય એકાંતથી, આમાં નથી કહેલ;
એકાંતે વ્યવહાર નહીં, બન્ને સાથે રહેલ.

જે ક્રિયા કરવાથી અનેક ફળ થાય તે ક્રિયા મોક્ષાર્થે નહિ. અનેક ક્રિયાનું ફળ એક મોક્ષ થવો તે હોવું જોઈએ. આત્માના અંશો પ્રગટ થવા માટે ક્રિયાઓ વર્ણવી છે. જે ક્રિયાઓનું તે ફળ ન થયું તો તે સર્વ ક્રિયા સંસારના હેતુઓ છે.

લાભ મળે છે. નિર્જરાથી મનોશાન્તિ થતાં આત્મધ્યાન મુખે કરી શકાય છે અને આત્મધ્યાનદ્વારા આત્માના અખંડ અનુભવરૂપ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. પછી આત્માના અખંડ અનુભવથી કોઈ અધિક પ્રાપ્તવ્ય છે જ નહિ, છેવટમાં છેવટનું પ્રાપ્તવ્ય તે આત્માનો અખંડ અનુભવ છે અને તે શાશ્વત રહે છે. એ અનુભવની આડે કોઈપણ સંયોગો આવી શકતા જ નથી. છેવટમાં છેવટના પ્રાપ્તવ્યની પ્રાપ્તિ સાથે જ વિધિનિષેધો પૂર્ણ થાય છે, કેમકે જે હેતુ માટે વિધિ-નિષેધોની જરૂર હતી તે હેતુ પૂર્ણ થવાથી વિધિ-નિષેધો પણ પૂર્ણ થાય છે. જેમ કાંટાવડે પગમાં વાગેલ કાંટાને કાઢ્યા પછી ખન્ને કાંટાનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે તેમ વિધિ-નિષેધરૂપ કાંટાવડે સંસાર-ભયરૂપ કાંટો કાઢી નાંખ્યા પછી ખન્ને કાંટાનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે. જ્યારે વિધિ-નિષેધ એ એક જાતની પરતંત્રતા અને પરવસ્તુ છે ત્યારે આત્માનો અખંડ અનુભવ એ પૂર્ણ સ્વતંત્રતા અને સ્વવસ્તુ છે. †અખંડ આત્મજ્ઞાની-કેવલીને કશું કર્તવ્ય-પ્રાપ્તવ્ય હોતું જ નથી. જ્યાં આખા વિશ્વના ખુલાસારૂપ કેવળજ્ઞાન-અખંડ આત્મજ્ઞાન નથી હોતું ત્યાં જ વિધિ-નિષેધ હોય છે.

x કેવળજ્ઞાન એટલે શુદ્ધજ્ઞાન, અદ્વૈતજ્ઞાન, અપ્રતિહતજ્ઞાન, દેશકાલ વસ્તુ પરિચ્છેદરહિતજ્ઞાન, સત્યજ્ઞાન, પૂર્ણજ્ઞાન, અવિનાશી-

† નિસૈગુણ્યે પથિ વિચરતાં કો વિધિઃ કો નિષેધઃ ॥

x આત્મા જ્યારે અત્યંત શુદ્ધજ્ઞાન સ્થિતિ બળે ત્યારે તેનું નામ કેવળજ્ઞાન મુખ્યપણે છે. સર્વ પ્રકારના રાગ-દ્વેષનો અભાવ થયે અત્યંત શુદ્ધ જ્ઞાનસ્થિતિ પ્રગટવા યોગ્ય છે. તે સ્થિતિમાં જે કંઈ જાણી શકાય તે કેવળજ્ઞાન છે અને તે સંદેહ યોગ્ય નથી. જગતનું જ્ઞાન થવું તેનું નામ કેવળજ્ઞાન મુખ્યાપણે ગણવા યોગ્ય નથી, જગતના જીવોને

જ્ઞાન, અનંતજ્ઞાન, શુદ્ધ ચૈતન્યજ્ઞાન, પૂર્ણ અનુભવજ્ઞાન, આત્મજ્ઞાન, ત્રિકાળજ્ઞાન, બ્રાન્તિરહિતજ્ઞાન, પૂર્ણ પ્રત્યક્ષજ્ઞાન, અવાચ્યજ્ઞાન, અલૌકિકજ્ઞાન, શબ્દાતીતજ્ઞાન, અક્ષરાતીતજ્ઞાન, ઈશ્વરી જ્ઞાન, અવિકલજ્ઞાન, અખંડ આત્માનુભવજ્ઞાન વગેરે. કેવળજ્ઞાન-અખંડ આત્મજ્ઞાન એ વિશ્વવ્યાપક વસ્તુ છે. લોકાલોકના વિશ્વ અને તેની પેલી પારના સર્વ ભાવો કેવળજ્ઞાનમાં સમાઈ જાય છે. સર્વ ભાવો કેવળજ્ઞાનમાં પ્રતિબિંબિત છે; કેવળજ્ઞાન એ જ સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોવાથી કેવળજ્ઞાનથી બહાર કંઈ નથી જ. સર્વ કેવળજ્ઞાનમાં-આત્માના અખંડ અનુભવજ્ઞાનમાં જ છે. આવા પુરુષ માટે ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે શ્રી જ્ઞાનસારમાં કહ્યું છે કે:—

ऐन्द्रश्रीसुखमग्नेन, लीलालग्नमिवाखिलम् ।

सच्चिदानंदपूर्णं, पूर्णं जगदवक्ष्यते ॥

શબ્દાર્થ:—જ્ઞાનાદિરૂપ આત્માની લક્ષ્મીથી થતાં સુખમાં મગ્ન અને સત્, ચિત્ત અને આનંદપૂર્ણ પુરુષને અખિલ જગત્ લીલાવડે આસક્ત-સ્વગુણવિલાસમાં રમણ હોય તેમ પૂર્ણ દેખાય છે.

હવે તો તે આત્માના અખંડ અનુભવી પુરુષ જન્મ અને મૃત્યુના સંકલ ભયોથી મુક્ત થાય છે. કેવળ આત્માનંદ પૂર્ણ બની રહે છે.

અખંડ આત્માનુભવીરૂપ મહાવીરના પ્રશસ્ત રાગરૂપ ગૌતમ પ્રથમ સેવક છે. પ્રશસ્ત રાગયુક્ત મનરૂપ ગૌતમ ગણધર અખંડ આત્માનુભવીના પહેલી પંક્તિના શિષ્ય હોય છે. ગૌતમરૂપ ગણધર કે ગણપતિમાં રાગ-પ્રશસ્ત રાગ હોય ત્યાં સુધી

વિશેષ લક્ષ થવા અર્થે વારંવાર જગતનું જ્ઞાન સાથે લીધું છે અને તે કંઈ કલ્પિત છે એમ નહિ પણ તે પ્રત્યે અભિનિવેશ કરવા યોગ્ય નથી. જગતના જ્ઞાનનો લક્ષ મૂકી શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન છે એમ વિચારતાં આત્મદક્ષા વિશેષપણું બળે છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

આત્માનો અખંડ અનુભવ ન થાય; કેમકે મીકલ્પસૂત્રમાં
કહ્યું છે કે:—

મુક્તમગ્ગપવણ્ણાણં સિયોહો વજ્જસિંહલા ।

અર્થ—મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવર્તેલાઓને સ્નેહ એ વજ્જની સાંકળ
સમાન છે; પણ બ્યારે—

જારિસ સિદ્ધ સહાવો, તારિસ સહાવો સન્વજીવાણં ।

શ્રીસિદ્ધપ્રાપ્ત.

અર્થાત—જેવું સિદ્ધ ભગવાનનું આત્મસ્વરૂપ છે તેવું સર્વ જીવોનું
આત્મસ્વરૂપ છે.

અન્ય પુરુષોમાં જેવી પ્રભુતા છે તેવી પોતાનામાં જ સમજે
અને અન્ય ઉપરનો પ્રશસ્ત રાગ પણ દૂર કરે ત્યારે આત્માનો
અખંડ અનુભવ થાય. ગૌતમસ્વામી બ્યાં સુધી મહાવીર પ્રભુમાં
જ પ્રભુતા સમજતા હતા અને +રાગ રાખતા હતા ત્યાંસુધી

+ શ્રીગૌતમસ્વામીનો પ્રશસ્ત રાગ, ક્ષાયોપશ્ચમિક રત્નત્રયનો તો
દીપક હતો, પણ શ્રી વીર વિઘ્નમાન છતાં રાગની મંદતા થઈ નહીં.
કેમકે છતે કારણે રાગ ટળવો દુઃકર છે; પણ બ્યારે કારણ મટ્યું
અને રાગની અવસ્થા અટકી ત્યારે શ્રેણી થઈ. પ્રશસ્ત રાગ સર્વ
જીવોને ક્ષાયોપશ્ચમિક રત્નત્રયીનો વિરોધી નથી, ક્ષાયકતાની ધંધાયુક્ત
ક્ષાયોક્તા નજીક કરે, પરંતુ ક્ષાયિક રત્નત્રયી થવા દે નહિ.

શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર.

તેવી જ રીતે શ્રીપદ્મવિજય મહારાજ ‘ ભાવબ્યાપારી-સંવરનું
સ્વરૂપ ’ નામના પદમાં કહે છે કે:—

કાય ઉપશમ જે ભાવના વણુઝારારે, પોઠે ભર્યા ગુણુરા
અહો મારા નાયક રે. ક્ષાયકભાવે તે થશે વણુઝારારે,

તેમને કેવળજ્ઞાન-અખંડ આત્મજ્ઞાન થયું નહોતું; પણ જ્યારે પ્રશસ્ત રાગયુક્ત મનરૂપ ગૌતમમાં એમ નિશ્ચય થાય કે ‘સર્વ’ જીવ છે સિદ્ધ સમ, જે સમજે તે થાય’ અર્થાત્ જેવું મહાવીર પ્રભુ વગેરે અનંત તીર્થંકરોમાં પશુત્વ છે તેવું મારામાં પણ છે અથવા તો ‘જિનપદ નિજપદ એકતા, ભેદ-ભાવ નહીં કાંઈ’ એમ સમજી કેવલ સ્વાશ્રયમાં અવાય ત્યારેજ રાગવૃત્તિ દૂર થતાં અખંડાનુભવ-કેવળજ્ઞાન થાય છે. આ રીતે શાધકમાંથી સિદ્ધ થયેલ અખંડ આત્મજ્ઞાની મહાવીર શાશ્વત જીવન ભોગવે છે.

× સર્વ આત્મા સરખા છે. જેટલા યથાર્થ સમજે છે તેટલાને ભાષામાં કેવળી કે મહાવીર કહેવામાં આવે છે અને નથી સમજતા તેને છદ્મસ્થ કહેવામાં આવે છે. આ એક જાતની ભાષાશૈલિ છે. શ્રી સ્વાનુભવદર્પણમાં કહ્યું છે કે—

લાલ હોશે અપાર; અહો! ઉત્તમ વણજ જે એમ કરે
વણજારારે, પદ્મ નમે વારંવાર અહો મારા નાયક રે.

શ્રી જૈન કાવ્ય પ્રવેશ.

× જો પરમપ્પા સો જિ હંતં જો હંતં સો પરમપ્પુ ।

હંતં જાણેવિણુ જોહંત્રા અણ્ણ મ કરહુ વિયપ્પુ ॥

પરમાર્થ:—આપણા આત્મામાં પણ શક્તિરૂપે અર્થાત્ અપ્રકટપણે કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણ ભરેલો છે અને અરિહંત, સિદ્ધ મહારાજને પણ કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણ છે; પરંતુ એમને પ્રકટપણે છે અને આપણને અપ્રકટપણે છે. અન્ને આત્મામાં બીજો કાંઈ ભેદ નથી, માટે ફોકટ ભ્રમમાં પડી ખેદ ન કરો અને ઉદ્ધમ કરો કે જેથી કર્મના ક્ષય થઈ જાય એટલે આપણે પણ પ્રકટરૂપે આત્માનાં કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણ દેખીએ.

જો જિણુ સો અપ્પા મુણહુ ઇહ સિદ્ધંતહુ સારુ ।

હુ જાણેવિણ જોયહુ હંડહુ માયાચારુ ॥

અર્થાત્—જિન જેવો નિજ આત્મા, નિશ્ચય ભેદ ન રાંચ;

એ જ સાર સિદ્ધાન્તનો, છોડો સહુ પ્રપંચ.

ભાવાર્થ—જિનેશ્વર ભગવાનમાં જે આત્મા છે અને આપણામાં જે આત્મા છે તે બંનેમાં નિશ્ચયનયે કાંઈ (જરામાત્ર પણ) ભેદ નથી; મ બીજી સધળી ખટપટ છોડી સિદ્ધાન્તના સારરૂપ એવા તને શ્રદ્ધાપૂર્વક માનો.

સિદ્ધ પરમાત્મમાં કાંઈ વધુ ઐશ્વર્ય નથી અને કીડી, મંકોડા તથા વાયુના સૂક્ષ્મતમ જીવોમાં કાંઈ ઓછું ઐશ્વર્ય નથી. સર્વત્ર સમાન ઐશ્વર્ય છે, આવો અચળ સિદ્ધાન્ત છે. જેઓ આ અચળ સિદ્ધાન્તને યથાતથ્ય સમજીને સર્વાત્માઓમાં મહાવીર પ્રભુની ભાવના રાખશે તેઓ આત્માના અખંડ અનુભવરૂપ કેવળજ્ઞાનને સંપ્રાપ્ત કરી મહાવીરપદને પામશે. **इत्यलम् ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥**

शिवमस्तु सर्वजगतः, परहितनिरता भवन्तु भूतगणाः ।

दोषाः प्रयान्तु नाशम्, सर्वत्र सुखीभवतु लोकः ॥

રાગ-સૌરઠ.

આતમ ધ્યાન સમાન, જગતમેં,
સાધન નવિ કેઉ આન-જ૦

રૂપાતીત ધ્યાનકે કારણ,
રૂપસ્થાદિક જન;
તાહુમેં પિંડસ્થ ધ્યાન કુન,
ધ્યાતાકું પરધાન- જ૦ ૧.

તે પિંડસ્થ ધ્યાન કિમ કરિયે,
તાકે એમ વિધાન;
રેચક પૂરક કુંભક શાંતિક,
કર સુખમન ઘર આન- જ૦ ૨.

પ્રાન સમાન ઉદ્ધાન વ્યાનકું,
સમ્યક્ ગ્રહહું અપાન;
સહજ સુભાવ સુરંગ સભામેં,
અનુભવ અનહદ તાન- જ૦ ૩.

કર આસન ધર શુચિતમ મુદ્રા,
ગ્રહી ગુરુગમ એ જ્ઞાન;
અજપા જપ સોડહું સુસમરન,
કર અનુભવરસ પાન- જ૦ ૪.

આતમ ધ્યાન ભરત ચકી લલ્હો,
ભવન આરિસા જ્ઞાન;
ચિદાનંદ શુભ ધ્યાન જોગ જન,
પાવત પદ નિરવાણ- જ૦ ૫.

૫૬-સાખી.

આતમ અનુભવ રસિકકો, અજ્ય સુન્યો વિરતંત ;
નિવેદી વેદન કરે, વેદન કરે અનંત.

રામ-રામગ્રી.

મહારો બાહુડો સંન્યાસી,
દેહ દેવલ મઠવાસી— મહારો.

ઘડાપિંગલા મારગ તથા જોગી,
સુષમના ઘરવાસી;
બ્રહ્મરંધ્ર મધી આસન પૂરી બાથુ,
અનહદ તાન બજાસી— મહારો ૧.

યમ નિયમ આસન જયકારી,
પ્રાણાયામ અભ્યાસી;
પ્રત્યાહાર ધારણા ધારી,
ધ્યાન સમાધિ સમાસી—મહારો ૨.

મૂલ ઉત્તર ગુણ મુદ્રાધારી,
પચ્કાસન ચારી;
પૂરક કુંભક સારી,
મન ઇન્દ્રિય જયકારી— મહારો ૩.

થરતા જોગ જુગતિ અનુકારી,
આપોઆપ વિમાસી;
આતમ પરમાતમ અનુસારી,
સીઝે કાજ સમાસી— મહારો ૪.

શ્રીમદ્ આનંદધનજી મહારાજ.

શ્રી ચૌરખંદરમાં
પૂજ્ય મહારાજ શ્રી કાનજીસ્વામીનું
ક્ષમાપના વિષય પરનું
વ્યાખ્યાન.

વિ. સં. ૧૯૮૭—પર્યુષણ.

स्वामेमि सव्वजीवे, सव्वे जीवा स्वमंतु मे ।
मेत्ती मे सव्वभूएसु, वेरं मज्झ न केण्हि ॥

व्रत-नियमोंसे आत्मज्ञानका, कर यत्किंचित् भान,
दामादानका विनतभावसे, याचक हुं श्रीमान्.
विगत कालमें हुए कभी हों, लघु-महान् अपराध,
दामा कीजिये दामावान हे ! करके कृपा अगाध.
नव दिनोपम स्नेह-कुसुमका, हो नित मंजु विकास,
परिमलसे जिसकी आवृत हो, अवनीतल आकास.

अरां जयां भाईनां शब्दा, नथी त्यां वैर अंतरभां;
अहो ! ओ दिव्य भाईभां, दयाना भेध प्रगटे छे.

x

x

x

x

लली ओ भाईनी सेवा, अमारा हिलभां वसन्ते;
पुद्गचाधि आत्मवत् दुनिया, थध त्यां भाई ओ पूरी.

શ્રી પર્યુષણ-ક્ષમાપના.

ક્ષમા માગવાથી જીવ ચિત્ત-પ્રસન્નતાને ઉત્પન્ન કરે છે; ચિત્તપ્રસન્ન જીવ સર્વ પ્રાણુ [બે, ત્રણ, ચાર ઇન્દ્રિયોવાળા], ભૂત [વનસ્પતિકાય], જીવ [પંચેન્દ્રિયવાળા] અને સર્વ [બાકીના જીવો] પ્રત્યે પરહિતચિંતવનરૂપ મૈત્રીભાવને ઉત્પન્ન કરે છે તથા તે મૈત્રીભાવપ્રાપ્ત જીવ રાગ-દ્વેષના અભાવ-રૂપ ચિત્તવિશુદ્ધિ કરીને નિર્ભય થાય છે.

શ્રીઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર.

સંગ્રાહક—

ભાયાણી હરિલાલ જીવરાજભાઈ.

કાપડિયા-ભાવનગર અંદર.

નિવેદન.

કાઠિયાવાડના કેહિનૂરરૂપ પૂજ્ય આત્માથી મુનિમહારાજ શ્રી કાનજીસ્વામીથી કેણુ અજાણ્યું છે ! તેમના ભાવવાહી વ્યાખ્યાનો હૃદયને સ્પર્શતાં જીવને સત્ય કર્તવ્યપરાયણતાનું ભાન કરાવે છે તે સૌ કોઈ શ્રોતાએ અનુભવ્યું છે. આવા વ્યાખ્યાનની પ્રસાદી માટે અનેક ભાવિક જનોની માંગણીઓ આવે છે. તેઓશ્રીના વ્યાખ્યાનના સાર-રૂપ વચનામૃતો ‘શ્રી જ્ઞેન પ્રકાશ’માં ‘શ્રી વીર વાણી’ શીર્ષક નીચે ખહુશ: છપાયા છે. કેટલાક ઉત્સુક બંધુઓ તે વાણીનો હિન્દી અનુવાદ કરવાની રજા માંગે છે. આવી જન-ઉત્સુકતાથી આકર્ષાઈ તેઓશ્રીનું આખું વ્યાખ્યાન ઝીલવાનું મન થયું અને તે ઝીલવાનો પ્રસંગ સ્વર્ગસ્થ દાનવીર શેઠ શ્રી દેવીદાસભાઈ લક્ષ્મીચંદભાઈ ધેવરિયાના પ્રેમાળ આમંત્રણને આભારી છે. તે માટે તેમનો ઉપકાર માની સમાજના ચરણે આ કર્તવ્યસૂચક, કાર્ય-કારણ પ્રતિપાદક, આત્મસાધનદર્શક વ્યાખ્યાન ધરું છું; આ વ્યાખ્યાન સૌને સત્યમાર્ગે હૃદય-પલટામાં ઉપયોગી-અનુકૂળ થાઓ તેવી ભાવના ભાવી વિરમું છું.

આમાં રહેલી ત્રુટીઓની જવાબદારી મારા ઉપર છે અને તે માટે વાચકોની ક્ષમા યાચું છું. સુજ્ઞ જનો તે સપ્રેમ સૂચવી આભારી કરશે તેવી આશા રાખતો—

સંધ્યેવક,

હરિલાલ.

॥ ॐ ॥

॥ क्षમા वीरस्य भूषणम् ॥

श्री पर्युषण-क्षमापना.

भंगदायरણ.

મહતત્ત્વ મહતીય મહ, મહાધામ ગુણધામ;
વિદ્વાનંદ પરમાત્મા, વંદે રમતારામ.

સંબુજ્ઞહા જન્તવો ! માણુસત્તં, દહું મયં બાલિસેણં અલમ્મો ।
एगन्तदुक्खे जरिए व लोए, सकम्मुणा विप्परियासुवेइ ॥

શ્રીસૂત્રકૃતાંગસૂત્ર.

ભાવાર્થ:—હે જીવો ! તમે સમ્યક્પ્રકારે જૂઓ; ધર્મપ્રાપ્તિને અતિ દુર્લભ જાણીને જૂઓ; ધર્મ વિમુખને મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થવું મહાદુર્લભ છે એમ જાણીને તથા નરકાદિ દુર્ગતિના તીવ્ર દુઃખોના અનેક ભયો દેખીને પણ જૂઓ; અજ્ઞાનીને સદસદ વિવેક પામવો અલભ્ય છે તે કારણથી પણ જૂઓ; અથવા તો આ લોકને જ્વરાકાંત જીવની માફક એકાંત દુઃખી દેખીને પણ જૂઓ અને સર્વ જીવ પોતાના કર્મે કરી સંસારમાં વિપર્ણપણું પ્રાપ્ત કરે છે તેનો વિચાર કરીને પણ જૂઓ.

સજ્જનો ! આજનો મંગલ દિવસ-પવિત્ર દિવસ પર્યુષણ કહેવાય છે. પર્યુષણનો પરમાર્થ એ થાય છે કે આત્મા જે અનંતકાળથી પરભાવમાં-રાગદ્વેષમાં જોડાઈ રહ્યો છે તેનો મિથ્યાનંદ મૂકીને સમસ્ત પ્રકારે સ્વભાવમાં-આત્મધર્મમાં-આત્માનંદમાં રહેવું.

મૃગાપુત્ર જેવાને તો નિરંતર પર્યુષણ જ છે, કેમકે તેમનો આત્મા રાત્રિદિવસ જડ-ચૈતન્યની વહેંચણુના ઉપયોગમાં રત છે.

ન્યારે કષાયમાં જ જેને હિત દેખાય છે, મનાય છે તેને અકષાયી ભાવ આદરણીય ન જ લાગે તે સ્વાભાવિક છે. આવા જીવોને શ્રી વીરપ્રભુ બાળજીવો કહે છે.

શ્રમણ ભગવંત શ્રીવીર પ્રભુ કહે છે કે:—

ન કમ્મુણા કમ્મ સ્થવેન્તિ બાલા,
અકમ્મુણા કમ્મ સ્થવેન્તિ ધીરા ।
મેહાવિણો લોભમયાવર્તીતા,
સંતોસિણો નો પકરેન્તિ પાવં ॥

શ્રીસૂત્રકૃતાંગસૂત્ર.

અર્થ:—બાળ (કદાગ્રહી, અજ્ઞાની) જીવો સાવચ, નિરવચ ભેદને નહિ જાણતાં હોવાથી સાવચ કર્મ કરે છે અને તેથી પાપકર્મને ક્ષય કરતાં નથી, ન્યારે ધીર પુરુષો આશ્રવ-નિરોધવડે સકળ કર્મને અપાવે છે; તથા નિર્મળ બુદ્ધિવાળા અને લોભમય-પરિગ્રહરહિત સંતોષી પુરુષો પાપ કરતાં નથી અર્થાત્ અસદ્ અનુષ્ઠાનથી થનારા દુષ્કૃત્ય-પાપકર્મ કરતાં નથી.

શ્રીવીર પ્રભુએ xપયુષ્ણ-દિવસે દ્રવ્યથી, આહારનો કણ અને પાણીનું બિન્દુ નહિ લેવાનું સંતોને ફરમાવ્યું છે અને ભાવથી ક્રોધાદિ કષાયરૂપ ખોરાકનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે.

શ્રી વીર પ્રભુ સિદ્ધાન્તને વિષે કષાયનો અભાવ કરવાનું અર્થાત્ અકષાયી થવાનું મુખ્યત્વે કહી રહ્યા છે. જે વ્રત નિયમનું છેવટ ક્રોધાદિ કષાયના અભાવમાં આવે તે જ વ્રત-નિયમો ગણતીમાં આવે. જો કષાય મંદ ન પડે, પ્રકૃતિ શાન્ત ન થાય,

x પયુષ્ણ દિન તે સંવત્સરી-ભાદરવ શુદ્ધ પંચમી. તેના પહેલાનાં સાત દિવસો છે તે તેના ઉત્સવ-દિવસો છે.

આત્મ-સ્વભાવ પ્રકટ ન થાય તો જ્ઞાની મહારાજ તેને ગણતરીમાં ગણતાં નથી.

શ્રી ઔપપાતિક સૂત્રમાં રાજધિરાજ શ્રીબિમ્બિસારના પુત્ર શ્રી કૌણ્ણિક મહારાજનો આધકાર છે. શ્રી કૌણ્ણિક મહારાજ શ્રી શ્રમણ ભગવંત મહાવીર પ્રભુ સમીપે ધર્મ શ્રવણ કરી, અવધારી, હૃદયતુષ્ઠ થઈ-આનંદ પામી શ્રી વીર પ્રભુને ત્રણ વખત-હાથ જોડીને-પ્રદક્ષિણા કરી, વંદના અને નમસ્કાર કરી કહેવા લાગ્યા:—

સુઅક્ષાણ તે મંતે ! ણિગંથે પાવયણે एवं સુપણ્ણત્તે,
સુમાસિણ, સુવિણીણ, સુમાવિણ અણુત્તરે તે મંતે ! ણિગંથે
પાવયણે, ધમ્મં ણં આહક્ષમાણા તુઠ્ઠમે ઉવસમં આહક્ષહ,
ઉવસમં આહક્ષમાણા વિવેગં આહક્ષહ, વિવેગં આહક્ષમાણા
વેરમણં આહક્ષહ, વેરમણં આહક્ષમાણા અકરણં પાવાણં
કમ્માણં આહક્ષહ, ણત્થિ ણાં અણ્ણે કેહ સમણે વા માહણે
વા જે ઇરિસં ધમ્માહક્ષિત્તણ, કિમગં પુણ્ણહત્તો ઉત્તરતરં ?

હે ભગવંત ! આપે નિર્ગ્રંથ પ્રવચનને રૂડી રીતે પ્રરંધ્રું છે, સુંદર શબ્દોમાં વર્ણવ્યું છે, શિષ્યોમાં ઉત્તમ રીતે ફળવ્યું છે, સારી રીતે ભાવિત કર્યું છે.

પ્રભુ ! આપની દેશના નિષ્ફળ ગણ નથી; આપ જે ઉપદેશ આપી રહ્યા છો તે એકાગ્રતા વિના સમજાય તેમ નથી, મેં તે એકાગ્રચિત્તે સાંભળ્યો છે. મેં આપના ન્યાયો, કહેવાના આશયો પકડ્યા છે. આપની દેશનાનો સાર ચાર બોલમાં સમાય છે.

હે પ્રભુ ! હે નાથ ! આપશ્રી, ધર્મની વ્યાખ્યા કહેતાં થકા આત્માના સ્વભાવને-ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના અભાવરૂપ સ્વભાવને -પામવું તેને ધર્મ કહો છો. આપ આત્મધર્મને કહેતાં પહેલું વચન—

દબાણ † ઉવસમં આદિક્ષહ ! તરફ જાય છે અર્થાત્ અનાદિ કાળનો ક્રોધાદિનો વેગ છે તે વેગને અટકાવો ! પ્રકૃતિને બદલાવો ! હૃદયનો પલટો કરો ! કષાયી વેગને પાછો હટાવો ! તે સિવાય સમ્યગ્દર્શન સમજી શકી નહિ.

આ તો *માર્ગાનુસારીપણું છે; આ તો યોગ્યતા પામવાની પ્રથમ ભૂમિકા છે. હવે કષાયના શબ્દાર્થ કહીએ:—

૧. ક્રોધ—મનનો ઉતાપ, હૃદયમાં તણતણાટ.

૨. માન—અભિમાન, અહંકાર, અહંતા, મોટાઈ.

૩. માયા—કપટ, ઊંડાપણું, ઢિંઠાઈ.

૪. લોભ—તૃષ્ણા, મૂર્ખા-આસક્તિ અર્થાત્ પ્રાપ્ત થયેલ પદાર્થ પર મૂર્ખા અને અપ્રાપ્ત પદાર્થ માટે તૃષ્ણા.

આ કષાયને પાતળા પાડવા માટે ભૂમિ તૈયાર કરવી પડશે. તે વિના સમ્યગ્દર્શનરૂપ મૂળિયું ફૂટશે નહિ. હાલમાં ખમત-ખામણ [ક્ષમાપના] સ્નેહીઓ વચ્ચે-સંબંધીઓ વચ્ચે કરાય છે; પણ જેના માટે હૃદયમાં વિરોધ હોય, દ્વેષ હોય તેની સાથે ખમાવવામાં આવે-માફી માંગવામાં આવે તો જ સાચી ક્ષામણ [ક્ષમાપના] છે.

જો અન્ય ઉપર દ્વેષ કરી, ઈર્ષા કરી હૃદયને વટલાવ્યું હોય, આક્રોશ-કર્કશ વચન બોલી મુખને અલડાવ્યું હોય તો હૃદયનો ડંસ કાઢીને, વૈર-વિરોધ ભાવ કાઢીને માફી માંગવામાં આવે અને ફરીથી તેવી ભૂલ નહિ કરવાનું કબૂલવામાં આવે તો જ તે સત્ય ક્ષમાપના છે.

† આ સમ્યગ્દર્શન પામ્યા પહેલાંની પ્રવૃત્તિ છે.

* માર્ગાનુસારીના પાંત્રીજી ગુણ જે પુરુષમાં હોય તે પુરુષ ધર્મને યોગ્ય જણાવે. આવા ગુણથી મનુષ્ય અમ્યક્ત્વી થાય છે, આવકધર્મ અને મુનિધર્મને પામે છે અને અંતે મુક્તિમુખને મેળવે છે.

વ્રત, યમ, નિયમ, તપશ્ચર્યા બહુ કરે પણ પ્રકૃતિ શાન્ત ન થાય તો તે શા કામના ? વ્રત, જપ, તપ, ત્યાગ, સામાયિક, પૌષ્ઠ આદિ યમ-નિયમોનું ફળ ક્ષમા કે ક્રોધ ? તે વિચારો. શ્રી વીરપ્રભુના ચાર તીર્થ છે. તેમાંના પ્રથમ તીર્થરૂપ મુનિયોને ઉદ્દેશીને શ્રી મહાવીર પ્રભુ પરિષદને ઉપદેશે છે કે:—

‘ મિત્રસૂ ય *અહિગરણં કદ્દુ તં અહિગરણં અવિઓસ-
વેત્તા અવિઓસવિયપાહુદે-ઈચ્છાણ પરો આઢાણ્જા, ઈચ્છાણ
પરો નો આઢાણ્જા; ઈચ્છાણ પરો અબ્ધુદ્દેજા, ઈચ્છાણ પરો નો
અબ્ધુદ્દેજા, ઈચ્છાણ પરો વન્દેજા, ઈચ્છાણ પરો નો વન્દેજા;
ઈચ્છાણ પરો સંબુજ્જેજા, ઈચ્છાણ પરો નો સંબુજ્જેજા; ઈચ્છાણ
પરો સંવસેજ્જા, ઈચ્છાણ પરો નો સંવસેજ્જા; ઈચ્છાણ પરો ઉવ-
સમેજ્જા, ઈચ્છાણ પરો નો ઉવસમેજ્જા । જે ઉવસમહ, તસ્સ
અત્થિ આરાહણા, જે ન ઉવસમહ તસ્સ નત્થિ આરાહણા ।
તમ્હા અપ્પણા ચેવ ઉવસમિયવ્વં ॥

શ્રીવૃહત્કલ્પસૂત્ર.

ભાવાર્થ:—સાધુ અથવા સાધ્વીને કદાચિત્ ક્રોધે કરી માંહોમાંહે
કલેશ થયો હોય તો તરત જ શાન્ત કરી દેવો ને અરસપરસ ખમત-
ખામણા કરી લેવા. ખમતખામણા કર્યા વિના કાંઈ પણ કામ કરવું
નહિ; સામી વ્યક્તિને ખમાવવા જતાં તે આપણને માન-આદર દે યા
ન દે તે તેની મરજી; સામે બી ઊભો થાય યા ન થાય તે તેની મરજી;

* શ્રી પ્રભુએ બે પ્રકારના અધિકરણ કહ્યાં છે. ૧ બાહ્ય અધિકરણ
અને ૨ અભ્યંતર અધિકરણ. અંદ્રક, તરવાર, તીર વગેરે શસ્ત્ર તે બાહ્ય
અધિકરણ; ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ કષાય તે અભ્યંતર અધિકરણ.

સામે આપણને વન્દે કે ન વન્દે તે તેની મરજી; સામે આપણી સાથે આહાર કરે કે ન કરે તે તેની મરજી; સામે આપણી ભેગા રહે મા ન રહે તે તેની મરજી; સામે આપણને ખમાવે કે ન ખમાવે તે તેની મરજી; જે ખમાવે તે ધર્મનો આરાધક અને જે ન ખમાવે તે ધર્મનો વિરાધક. તે માટે આપણે પોતે તો ખમાવવું જ.

શ્રી વીર પ્રભુ, ખમાવ્યા વિના કાંઈપણ કામ નહિ કરવાનું કહીને ગોચરી-ભિક્ષાએ નહિ જવાનો, આહાર નહિ કરવાનો, દિશા-જંગલ નહિ જવાનો, વિહાર નહિ કરવાનો બોધ આપી રહ્યા છે. આ સર્વ, હૃદયનો પલટો કરી શાન્ત થવાનું સૂચવે છે. જે સામી વ્યક્તિ નહિ ખમાવતાં ક્રોધમાં નિયાળું કરે તો તેના કૃણ તેને એકલાને જ લોગવવા પડશે પણ ખમાવી લેનાર વ્યક્તિને લોગવવા પડશે નહિ. ત્યારબાદ શિષ્ય શંકા કરે છે કે સામી વ્યાક્ત ન ખમાવે અને આપણે ખમાવવું તેનું શું કારણ ?

શ્રી પ્રભુ-ઢલસમસારં તુ સામણં અર્થાત્ સર્વ જીવ પાસે માપ્રી માંગવી એ જ સમજણપૂર્વક કરેલાં વ્રત, નિયમ, પ્રત્યાજ્ઞાનરૂપ સંયમ [ચારિત્ર] નો સાર છે. બાકી અંદર ડંસ-ધર્ષા-ક્રપાચ રાખીને વ્રત-નિયમ થાય તે તો એકઠા વિનાના મીઠાં ખરાખર છે. તેની પુષ્ટિમાં શ્રી વીર પ્રભુએ સૂત્રકૃતાંગ-સૂત્રમાં કહ્યું છે કે:-

**અહિગરણકલસસ મિક્તુણો, વયમાણસસ પસજ્ઞ દારુણં ।
અદ્દે પરિહાયઈ બહૂ, અહિગરણં ન કરેજ્ઞ પચિદ્દણ ॥**

અર્થાત્ કલહ-ક્રોધના કરનાર તથા પરાપધાતિક વચનોના બોલનાર મુનિયોના મોક્ષના કારણરૂપ દુષ્કર તપ, સંયમ ક્ષય થાય છે. એટલે કે તે સાધુએ ધણા કાળનો મેળવેલ લાભ, ક્રોધ કરવાથી બળી જાય છે-નાશ પામે છે; તેથી જે પંડિત-વિવેકી મનુષ્ય હોય તે સ્વરૂપ પણ ક્રોધ ન કરે.

આ પ્રમાણે જ શ્રી વીર પ્રભુ શ્રીઆચારાંગસૂત્રમાં ઉપદેશે છે કે-
बहुं च खलु पावं कम्मं पगडं । सच्चम्मि धिइं कुण्वहा ॥

અર્થાત્ ધણાં પાપકર્મો ખાંધ્યા છે [અરે! છોડવાના ટાણે પણ ખાંધ્યા છે] હવે સત્યમાં કંઈ ધીરજ ધર ! શાન્ત થા ! હૃદયનો પક્ષો કર !

અંતરમાંથી શદ્ય-શૂળ કાઢ, મહાપુરુષો તો મહાપંથને નમે છે તો આત્મ-ધર્મરૂપ મહાપંથને નમ તો તારૂં વીરપણું ખરૂં.

હવે શ્રી કૌણ્ણિક મહારાજ બીજો બોલ કહે છે કે:-

પ્રભુ ! આપે બીજો બાર વિવેક ઉપર મૂક્યો છે એટલે કે ક્ષમાભાવ પ્રકટ કરી વિવેકને પ્રકટ કરો ! ભેદજ્ઞાન પ્રકટ કરો અર્થાત્ જડ-ચૈતન્ય, ન્યાય-અન્યાય, સ્વભાવ-વિભાવના ભેદોને સમજો અને બાહ્યઅન્યથો તેમજ આશ્વ્યન્તર અન્યથો પણ ત્યાગ કરો !

ત્યારબાદ શ્રી કૌણ્ણિક મહારાજ કહે છે કે :-

પ્રભુ ! આપ વિવેકમાર્ગને દર્શાવ્યા પછી ત્રીજા બોલમાં આનસિક નિવૃત્તિ પ્રાપ્ત કરવાનું કહ્યો છો. તે પ્રાપ્ત કરવાને અસત્સંગ અને અસત્પ્રસંગથી દૂર રહેવું જોઈએ. શ્રીમદ્ રાયચંદ્રભાઈ એક પત્રમાં કહે છે કે ‘ આરંભ-પરિબ્રહ્મનું અદ્વૈત્ય કરવાથી અસત્પ્રસંગનું બળ ઘટે છે, સત્સંગના આશ્રયથી અસત્સંગનું બળ ઘટે છે, અસત્સંગનું બળ ઘટવાથી આત્મ-વિચાર થવાનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય છે, આત્મવિચાર થવાથી આત્મજ્ઞાન થાય છે અને આત્મજ્ઞાનથી નિજ સ્વભાવ સ્વરૂપ, સર્વ કલેશ અને સર્વ દુઃખથી રહિત એવો મોક્ષ થાય છે. વિચારની નિર્મળતાએ કરી જો જીવ અન્ય પરિચયથી પાછો વળે તો સહજમાં હમણાં જ તેને આત્મજ્ઞાન પ્રગટે. પણ અસત્સંગ પ્રસંગનો ઘેરાવો વિશેષ છે, અને આ જીવ તેથી અનાદિગણનો

હીનસત્ત્વ થયો હોવાથી તેથી અવકાશ પ્રાપ્ત કરવા અથવા તેની નિવૃત્તિ કરવા જેમ અને તેમ સત્સંગનો આશ્રય કરે તો કોઈ રીતે પુરુષાર્થ યોગ્ય થઈ વિચારદશાને પામે.' તે પ્રાપ્ત કરવાનું કહી રહ્યા છો.

છેવટમાં શ્રી કેશિક મહારાજ કહે છે કે :—

હે પ્રભુ ! ચોથા બોલમાં સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ પાપ-કર્મ નહિ કરવાનો આપ ઉપદેશ આપી રહ્યા છો. અહાર પાપસ્થાન ન સેવવાં, આઠ કર્મ ન બાંધવાં એવો તમારો નિવૃત્તિ પંથ છે. તે પંથને પામવા માટે ધર્મ સાંભળ્યા વિના દિન પ્રત્યે રહેવું નહિ; જે તેવો યોગ નિરંતર રહેતો ન હોય તો જે સત્પુરુષથી પ્રાપ્ત થયો છે એવો જે ઉપદેશ તે પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ તુલ્ય જાણી વિચારવો તથા આરાધવો અને આરંભ-પરિગ્રહ પ્રત્યેથી વૃત્તિ સંક્ષેપવાનો અભ્યાસ રાખી જેને વિષે ત્યાગ-વૈરાગ્યાદિ પરમાર્થ સાધનો ઉપદેશ્યાં છે તેવા ગ્રંથો વાંચવાનો પરિચય કર્તવ્ય છે, અને અપ્રમત્તપણે પોતાના દોષ જોવા યોગ્ય છે.

ત્યારબાદ શ્રી વીર પ્રભુએ માન કષાયના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

નિક્ષિચણે ભિક્ષુ સુલૂહજીવી, જે ગારવં હોઈ સિલોગકામી ।
આજીવમેયં તુ અબુજ્ઞમાણો, પુણો પુણો વિપ્પરિયાસુવેન્તિ ॥

ભાવાર્થ—સાધુ પોતાની પાસે એક પાછ પણુ ન રાખતો હોય એટલે કે અપરિગ્રહી હોય અને અંતપ્રાંત આહાર લેતો હોય તે જ ભિક્ષુ છે. તેવો સાધુ પણુ જો અભિમાન કરતો હોય, શ્વાધા-પ્રશ્નસાદિની વાંછા કરતો હોય તો તે માત્ર આજીવિકાનો કરનાર છે અને તે શુદ્ધ સંયમનો અભણ હોઈને વારંવાર વિપર્યાસને પામે છે અર્થાત્ ફરી ફરી જન્મ-મરણાદિથી સંસારને વિષે બહુ પરિભ્રમણ કરે છે.

આ માની જીવોને આત્માના અકષાયી સ્વભાવનું જ્ઞાન હોતું નથી અને ચાર ગતિમાં રજાળ્યાં કરે છે. શ્રી ચિદાનંદજી મહારાજ કહે છે કે :—

જળ અંતર મદ અભાવ વહાવે, તમ ત્રિભુવન નાથ કહાવે.

અર્થાત્—જ્યારે અંતરથી મદ, માન, અહંકારને દૂર કરી આત્મા અંતરમાં ઊતરી જાય ત્યારે જ તે આત્મા ત્રણ ભુવનનો નાથ-તીર્થંકર પ્રભુ થાય છે—કહેવાય છે, જે પ્રભુના પગના તળિયાં ચોસક ઇન્દ્રો આવીને ચાટે છે.

વળી તે તીર્થંકર-પદ્મું માહાત્મ્ય તો જુઓ ! જડના પણ પલટા થઈ જાય છે, એટલે કે શ્રી પ્રભુ જ્યારે ચાલે છે ત્યારે કાંટાઓ ઊંધે મુખે થઈ જાય છે, ખાડ હોય ત્યાં પાજ થઈને સપાટ જમીન થઈ જાય છે. આ બધો પ્રતાપ તે પૂર્વ ભવની નિર્માની દશાનો જ છે.

તદુપરાંત તે પ્રભુઓની માતાને પણ ધન્ય છે, કેમકે શ્રી જગદ્ગુરૂપપ્રજ્ઞાપિતામાં કહેલ છે કે ‘જ્યારે માતા પ્રભુને જન્મ આપે છે ત્યારે ઇન્દ્ર મહારાજ આવીને કહે છે કે શામોત્થુ તે રચણકુચ્છિધારિણ જગન્નૈવદાર્ણવગેરે.

અર્થાત્ તીર્થંકર પ્રભુ જેવા રતને કૂખમાં ધારણ કરનારી, જગત-જીવોના સર્વ ભાવને પ્રકાશવાવડે દીવા સમાન પ્રદીપની દેનારી ! તને પ્રથમ નમસ્કાર છે.

આ બધો મહિમા નિરભિમાનપણાનો છે. અપમાન સહન કરવું, નિરભિમાની થવું એ આત્માનો સ્વભાવ છે, એમ જે સમજે તેમજ યથાતથ્ય વર્તે તે ત્રિભુવનપતિ થાય.

જે કષાયના સ્વરૂપ સંબંધી કહ્યા પછી હવે ત્રીજા માયા કષાય સંબંધી પ્રભુએ જે દેશનાદ્વારા કહ્યું છે તે સાંભળો-વિચારો.

ગૃહસ્થાશ્રમી શ્રાવકો માયા કરે નહિ તો મુનિયો માટે તો શું કહેવું ? શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં તુંગિકા નગરીના અધિકારે શ્રમણોપાસક [શ્રાવકો] નું વર્ણન વર્ણવતાં શ્રાવકોને ઝસિયફલિહા અર્થાત્ સ્ફટિકરત્ન જેવા નિર્મળ ચિત્તવાળા, વળી ચિયત્તંતે ઉરઘરપ્પવેસા અર્થાત્ જેઓ અત્યંત ધર્મચુસ્ત છે માટે તેઓ અંતઃપુર અને ગૃહ પ્રવેશ માટે નિઃશંકાસ્પદ-પ્રતીતકારી ગણાય તેવા શીલવાન કહ્યા છે. સંસારમાં રહેલા આવા નિર્મળ ચિત્તવાળા, સરલ, શીલવાન ગૃહસ્થાશ્રમીઓને પ્રભુશ્રી ભગવતી-જીવ-ભગવતી મનુષ્ય કહે છે. શ્રી સૂત્રકૃતાંગસૂત્રમાં કહ્યું છે કે:—
જઈ વિ ય નગિણે કિસે ચરે, જઈ વિ ય મુઝિય માસમન્તસો ।
જે હહ માયાહિ મિઝ્ઝઈ, આગન્તા ગઘમાય ગ્ગન્તસો ॥

અર્થાત્-આઝાથી બ્રહ્મ સાધુ નગ્ન (સર્વ બાહ્યપરિચ્છેદ રહિત) રહેતો હોય, દુર્બળ શરીરે પણ વચનથી હોય, વળી માસક્ષમણુ કરીને માસને અંતે સળીના અગ્ર ભાગે રહે તેટલો જ આહાર વાપરતો હોય-જમતો હોય છતાં તે આ સંસારમાં માયા યુક્ત હોય-માયામાં લુપ્થ હોય, માયામાં રાચતો હોય તો તે આગામિક કાળે અનંત ગર્ભાદિ દુઃખ પામે-અનંત સંસાર પરિબ્રમણુ કરે.

આ માયા અસત્ય બોલ્યા વિના થઈ શકતી નથી. વિશ્વાસઘાત કરવો તેનો પણ અસત્યમાં સમાવેશ થાય છે. ખોટા દસ્તાવેજો કરવા તે પણ અસત્ય જાણવું. તપ પ્રમુખ માનાદિની ભાવનાથી કરી આત્મહિતાર્થ કરવા જેવો ડોળ દેખાય તે અસત્ય જાણવું. શ્રાવકના ખીજ વ્રતમાં જૂઠ્ઠા પાંચ સ્થૂલ પ્રકારો દર્શાવ્યા છે. વચન બોલતાં પરમાર્થ સત્ય ઉપર ધ્યાન રાખી યથાર્થિત એટલે જેવે પ્રકારે સમ્યક્ વસ્તુઓનાં સ્વરૂપ હોય તેવા પ્રકારે જ કહેવાનો નિયમ દેશ્વથી વ્રત ધારણ કરનારે અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે.

હવે છેલ્લા લોક કાયા સંબંધી શ્રીવીરપ્રભુએ કહ્યું છે તે લક્ષ્યપૂર્વક વિચારો. તેનો અર્થ એ છે કે વૃત્તિનું ગૃહપણું. પ્રાપ્ત વસ્તુ માટે મૂર્છા અને અપ્રાપ્ત વસ્તુ માટે તૃષ્ણા-અંખના. લોકના ધણા પ્રકાર છે. અહીં તે સંક્ષેપથી કહેશું. પ્રભુશ્રી શ્રીઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના નમિ રાજર્ષિ-અધિકારે લોક વિષે કહેતાં ઉપદેશ છે કે:—

સુવર્ણરુપસ્સ ડ પવ્વયા મવે,
સિઆ હુ કેલાસસમા અસંસ્યા ।
નરસ્સ લુદ્દસ્સ ન તેહિ કિંચિ,
હ્ચ્છા હુ આગાસસમા અણંતિઆ ॥

અર્થાત્—સુવર્ણ અને રુપાના કદાચિત્ મેરુપર્વત જેવડા જ અસંખ્ય પર્વતો મળ્યા હોય તો પણ તે વડે લોકી પુરુષને કાંઈપણ તૃપ્તિ થતી નથી; કારણ કે મનુષ્યની ઇચ્છા આકાશ જેવડી અનંત-અપાર હોય છે. કહ્યું છે કે:—

ન સહસ્રાદ્ભવેત્તુષ્ટિર્ન લલાન્ન ચ કોટિતઃ ।
ન રાજ્યાનૈવ દેવત્વા-ન્નેન્દ્રત્વાદપિ દેહિનામ્ ॥

અર્થ:—પ્રાણીઓને હજારથી તુષ્ટિ થવાની નથી, લાખથી થતી નથી, કોટિથી થતી નથી, રાજ્ય પ્રાપ્ત થવાથી થતી નથી, દેવપણું પ્રાપ્ત થવાથી થતી નથી, તેમજ ઇન્દ્રપણું પ્રાપ્ત થવાથી પણ તુષ્ટિ થતી નથી.

માટે સમગ્ર પૃથ્વી, સમગ્ર ધાન્ય, તથા સર્વ પશુઓ સહિત તમામ સુવર્ણ-એ સમસ્ત વસ્તુઓ પણ એક જીવની તૃપ્તિ માટે સંપૂર્ણ થતી નથી, એવું સમજીને આત્મ-સંયમ, ઇચ્છાનિરોધરૂપ તપને આચરવો એજ યોગ્ય છે; તેમ કરવાથી નિઃસ્પૃહીપણું પ્રાપ્ત થવાને લીધે ઇચ્છાની પૂર્ણતા થવાનો સંભવ છે. આ પ્રમાણે હોવાથી સંતોષ જ મનુષ્યની આકાંક્ષાને પૂર્ણ કરવામાં સમર્થ છે.

વળી શ્રીમદ્ રાયચંદ્રભાઈ કહે છે કે—

હે જીવ ! કયા ઇચ્છત હવે, હૈ ઇચ્છા દુઃખ મૂલ;
જખ ઇચ્છાકા નાશ તખ, મિટે અનાદિ ભૂલ.

ઇચ્છા વગરનું કાંઈ પ્રાણી નથી. વિવિધ આશાથી મનુષ્ય પ્રાણી રોકાયેલું છે. ઇચ્છાધિન પ્રાણી જ્યાં સુધી અતૃપ્ત છે ત્યાં સુધી તે પ્રાણી અધોગામિન છે ઇચ્છાજન્યવાળું પ્રાણી-સંતોષી પ્રાણી ઊર્ધ્વગામિન છે.

ઉપવાસને પણ તપ કહે છે; પરંતુ તે ઉપવાસ વગેરેમાં ઉત્તર-પારણાના દિવસે અને પારણાના દિવસે ભોજન-પાનમાં ગૃહિ હોવી ન જોઈએ. ઉપવાસ સંબંધમાં આચાર્ય મહારાજે કહ્યું છે કે—

કષાયવિષયાહારો, ત્યાગો યત્ર વિધીયતે ।

ઉપવાસો સ વિજ્ઞેયઃ, શેષઃ લંઘનકં વિદુઃ ॥

અર્થાત—જેમાં કષાય, વિષય સહિત આહારનો ત્યાગ એજ ઉપવાસ જાણવો; આફીતો લાંબણ કહેવાય.

છેવટમાં એટલું જ કહેવાનું કે—

જેમ નિર્મળતા રે રત્ન સ્ફટિક તણી,

તેમ જ જીવસ્વભાવ રે;

તે જિનવીરે રે ધર્મ પ્રકાશિયો,

પ્રખળ કષાય અભાવે.

માટે કષાય મંદ કરવાને પ્રયત્ન કરો; શત્રુ અને મિત્ર બંને સાથે હૃદયપૂર્વક ક્ષમાવો. આનું નામ જ પર્યુષણ-ક્ષમાપનાં, इति शुभम् ।

ગૃહસ્થાશ્રમ-ધર્મ.

ધર્મચુસ્ત ગૃહાશ્રમીને ત્યાગ અને ભોગમાં વિશેષ અંતર ન હોય, વાણી અને વર્તનમાં અંતર ન હોય. તેમનું વર્તન-શીલ ઉચ્ચ હોવું જોઈએ તેમજ વ્યવહારમાં પણ તેમની સાચા ધર્મી પુરુષ તરીકે છાપ પડવી જોઈએ.

સુભાષિત-રત્નમંજૂષા.

જં જં મણેણ વદ્ધં, જં જં વાણેણ માસિચ્છં પાવં ।

જં જં કાયેણ કયં, તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં ॥

ભાવાર્થ—[મિચ્છા મિ દુક્કડં] મેં જે જે પાપો મન, વચન અને શરીરથી કર્યા હોય તે સર્વ પાપ સંબંધી મારું દુષ્ટત મિથ્યા થાયો.

મિચ્છા મિ દુક્કડં.

આ ભવ ને ભવોભવમહિં, થયું વેર વિરોધ,
અંધ બની અજ્ઞાનથી, કર્યો અતિશય ક્રોધ-
તે સવિ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

જીવ ખમાવું છું સવિ, ક્ષમા કરજો સદાય;
વેર વિરોધ ટળી જજો, અક્ષય પદ સુખ સોય,
સમભાવી આતમ થશે, તે સવિ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

શ્વમિચ્છા શ્વમાવિચ્છા મહ શ્વમહ, સર્વજીવનિકાય ।

સિદ્ધહ સાશ્વ આલોચણહ, મુજ્જહ વહર ન માવ ॥૧॥

સર્વે જીવા કમ્મવસ, ચુદદહરાજ મમંત ।

તે મે સર્વ શ્વમાવિચ્છા, મુજ્જવિ તેહ શ્વમંત ॥૨॥

ભાવાર્થ—[ખમત-ખામણા] હે જીવજી ! તમે સર્વ ખમત-ખામણા કરી મારા ઉપર પદ્ય ક્ષમા કરો. કોઈ સાથે મારે વૈરભાવ નથી. હું સર્વ સિદ્ધ ભગવાનોને સાક્ષી રાખી આ આલોચના કરું છું.

સર્વ જીવો કર્મ-વશ ચોદ રાજી-પ્રમાણ લોકમાં ખમણ કરે છે, તે સર્વને મેં ખમાવ્યા છે, તો તમે મારા ઉપર ક્ષમા કરે-મને માફી આપે.

ગૃહસ્થોની મદદથી મળતાં સસ્તી કિંમતે* પુસ્તકો.

*શ્રી સામાયિક સૂત્ર.

[શબ્દાર્થ, ભાવાર્થ, સંસ્કૃત છાયા,
જરૂરી સમજણ સહિત]

સ્થાનકવાસી સમાજમાં આજ સુધી શ્રીસામાયિક સૂત્રની ઘણી આવૃત્તિઓ બહાર પડેલી છે. તેમાં આ આવૃત્તિ પ્રથમ સ્થાન લે તેવી છે. દરેક જૈનશાળા તેમ જ અંગ્રેજી માધ્યમિક શિક્ષણ લેતા વિદ્યાર્થીઓ માટે આ પુસ્તક ખાસ ઉપયોગી છે. તેની ઉપયોગીતા, અને સુંદર પાકું બાંધ-ડોંગના પ્રમાણમાં કિંમત જૂજ છે.કિં.૦-૧-૬ પોસ્ટેજ અલગ.

તૈયાર થાય છે સિરિસામાયિકસુત્તં ।

આ પુસ્તકમાં મૂળપાઠ, શબ્દાર્થ, ભાવાર્થ, સંસ્કૃત છાયા આવશે તે ઉપરાંત સામાયિકનું સ્વરૂપ, દરેકદરેક સૂત્રના ઉપયોગી શબ્દોનું રહસ્ય તથા દરેક પાઠનું વિસ્તૃત વિવરણ આપવામાં આવશે; જેથી આ પુસ્તક દરેક શિક્ષક શિક્ષિકાઓને ઉપયોગી થશે. માટે પ્રથમથી નામ નોંધાવો.

ફક્ત થોડી જ નકલો રહી છે.

શ્રી સામાયિક પ્રતિક્રમણ સૂત્ર.

(શુદ્ધ મૂલ સૂત્રપાઠ, શબ્દાર્થ, ભાવાર્થ, પુષ્કળ વિવેચન સહ) સચિત્ર, ૫૪૪૩૨, છતાં કિં. માત્ર રૂ. ૧. પોસ્ટેજ અલગ.

*શ્રી સામાયિકસૂત્ર.

[મૂળપાઠ]

તથા

અનાનુપૂર્વી.

આ પુસ્તકમાં સામાયિકના મૂળ પાઠ શુદ્ધ છપાયેલ છે. સ્વાધ્યાય માટે ઉપયોગી છે. વળી સાથે શ્રી અનાનુપૂર્વી પણ આપેલ છે અને તેના ભંગના કોઠા ચાલુ પદ્ધતિથી અલગ છે, તેથી દરેક સ્થાનકવાસી જૈને હમેશાં પાસે રાખવા જેવું છે. પૃષ્ઠ ૩૬ છતાં કિંમત ફક્ત અડધા આનો. પોસ્ટેજ અલગ.

લેટ મળતું પુસ્તક.

પૌષ્ઠ વિધિ. પોસ્ટેજ ૧ આનો. પુસ્તકો મળવાનું શિરનામુ-

ભાયાણી હરિલાલ

જીવરાજભાઈ કાપડિયા.

ભાવનગર-(કાઠિયાવાડ).

જૈન અંધુઓ તથા બહેનોને ન
જૈન શ્વેતામ્બરી તથા દિગમ્બરી ધર્મના
ખરીદી સુંદર પુસ્તકાલય બનાવવું
નીચેના શિરનામે પત્રવ્યવહાર

તૈયાર થાય છે. માગશર માસમાં પ્રકટ થશે. નામ નોંધાવો.

કિંમત

આલોચના

પૃષ્ઠ

લગભગ ૦-૧૦-૦

અને

લગભગ ૧૫૦.

અંત સમયની આરાધના.

આ ગ્રંથમાં સાંવત્સરિક આલોચણા, અંત સમયે કરાતાં વ્રત-નિય-
મેના વિધાનો, સુકૃત્યોની અનુમોદના, સર્વ જીવ પ્રત્યે ક્ષમાપના વગેરેનો
સંગ્રહ ગદ્ય તથા પદ્યમાં આવશે. શ્વેતામ્બરી અને દિગમ્બરી ગ્રંથોના
આધારે તૈયાર થાય છે. આ પુસ્તક માનવ જીવનના સાદૃશ્ય માટે અતિ
ઉપયોગી થઈ પડશે. દરેક જૈનના પુસ્તકાલયમાં સંગ્રહ કરવા લાયક અને
માટે અત્યારથી નામ નોંધાવો. ઉદારચિત્ત ગૃહસ્થો અને બહેનોને પોતાની
લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરવા અને સ્વધર્મીઓને લાભ આપવા નમ્ર વિનંતિ છે.

સુજ જૈન અંધુઓ તથા બહેનોને નમ્ર વિનંતિ.

મારી દુકાને ગરમ, સુતરાઉ, દેશી, રેશમી વગેરે ઘણી
જાતનું કાપડ તથા કસબી લેસ, થપા, ધસ્તાંબોલ, ચળક, ઝીક,
જંઝીરા, ઘોડા તથા કસબી ટોપીઓ, ઝબ્બા, આરીભરતની
સાડીઓ તથા મદૂરા અને કલકત્તાની સાડીઓ વગેરે માત્ર વાજબી
ભાવે મળશે. તેમજ ઓછું અને એકને બદલે બીજું આપવામાં
આવશે નહિ તો આપ સૌને આ વિશ્વાસુ સ્થળે માત્ર લેવાને
પધારવા નમ્ર વિનંતિ છે. માશં શિરનામુ:—

ભાયાણી હરિલાલ જીવરાજભાઈ કાપડિયા.

રાંધનપુરી બજાર—ભાવનગર બંદર.